

Câbir b. Abdullah'ın Hayatı ve Hadis Rivayeti*

Abdurrahman Ece**

Öz

Son dönemin gündemde olan en önemli konularından birisi de hadisler ve bunların ilk aktarıcıları olan sahâbîlerdir. Özellikle çok hadis rivayet eden sahâbîler daha çok gündemi işgal etmektedirler. Bu makale, hadis rivayet tarihinde önemli bir yere sahip olan meşhur sahâbî Câbir b. Abdullâh'ın hayatını, hadislerin tahammül ve edası bağlamında ele almaktadır. Hz. Câbir'in doğumundan vefatına kadar geçen bir asra yakın ömründe ikamet ettiği yerler, Hz. Peygamber ile beraber geçirdiği dönem ile sahâbe döneminde katıldığı seferler ve etkilendiği önemli siyasi ve sosyal olaylar üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Câbir b. Abdullah, hadis, rivâyet, sünnet.

Câbir b. Abdullah, His Life and Hadith Narration

Abstract

One of the most important issues of the last period is hadith and as-sahabah whom are first transporters of hadith. Especially whose narrated more hadith stay up very actual. This article deals with the life of famous sahabah nemed Câbir b. Abdullah who have an important place in narration history of the hadith in the context of al-tahammul and al-a-da' of hadith. In the article were focused on residence of Câbir, his period with Prophet Mohammad, his journey during sahaba period and political-social event which affected him.

Keywords: Cabir b. Abdullah, hadith, narration, sunnah.

* Bu makale, *Câbir b. Abdullâh ve Hadis Tarihindeki Yeri* adlı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. (Basılmamış Doktora Tezi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).

** Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bölümü, Siirt/Türkiye, arahman1977@hotmail.com

1. Giriş

Câbir b. Abdullah (r.a.), binden fazla hadis rivayet eden müksirûn sahâbîlerden biridir. Onun bu kadar ilmi nasıl aldığını (tahammül) ve sonrakilere nasıl aktardığını (edâ) doğru anlayıp değerlendirmek için doğumundan vefatına kadar geçen hayatını, bu bağlamda Hz. Peygamber ile beraber ve sonraki dönemde ne kadar yaşadığını, nerelerde ikamet ettiğini ve onu etkileyen olayları doğru tespit etmek gerekir. Temel hadis kaynaklarımızdaki rivayetlerde kısmen değinilen bu bilgilerin tarih, terâcim ve tabakât kitapları başta olmak üzere erken dönem kaynaklarımızdan taranarak tespit edilmesi gerekmektedir.

Makalede günümüze ulaşan ve en çok hadis rivayeti içeren eserlerden Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i esas olmak üzere diğer kaynaklarımız da taranarak Hz. Câbir'in doğumu, ismi, nesebi ve künyesi, fiziki yapısı, Hz. Peygamber'le yaşadığı dönemde katıldığı gazveler, sonraki dönemdeki hayatı ve hadisleri edâsını etkileyen olaylar tetkik edilmiştir.

1.1. Doğumu, İsmi ve Künyesi

Câbir b. Abdullâh'ın doğum tarihi hakkında ilk dönem tarih, terâcim ve tabakât kaynaklarımız bilgi vermemişlerdir.¹ Ancak doksan dört yaşında hicrî 78'de vefat ettiğini kabul ettiğimizde -ki âlimlerimizin genel kanaati böyledir- Hz. Câbir'in, hicretten on altı yıl önce dünyaya geldiği ortaya çıkmaktadır.²

Nesebi, Câbir b. Abdullah b. 'Amr b. Harâm'dır. Hadis râvîleri içerisinde ismi Câbir b. Abdullah olan yedi kişi vardır.³ Bunlardan ikisi sahâbî, diğerleri normal hadis râvîleridir.

1-Câbir b. Abdullah b. 'Amr: Sahâbîdir, İkinci Akabe Biati'na katılmıştır.

2-Câbir b. Abdullah b. Riâb: Sahâbîdir, Birinci Akabe Biati'na katılmıştır.

3-Câbir b. Abdullah b. 'Amr es-Selemî: Babasından ve Ka'bu'l-Ahbâr'dan rivayet eden bir râvîdir.

1 Câbir'in Terceme-i Hâli için bkz, İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (I-XI), thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 2001, IV, 382-392; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1407/1986, I/II, 207; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu ve'l-Ta'dil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (I-IX), Beyrut 1952/1372, I, 492; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, tsh. 'Adil Mürşid, Dâru'l-İ'lâm, 'Ammân 2002/1423, s. 411; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994/1415, (I-VIII), I, 256-258; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdusselam, (I-LIII), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1987/1407, III, 143-145; İbn Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, thk. Adil Mürşid, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1995/1416, II, 42-43; İbn Hacer, *el-İsâbe*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdussened Hasan Yemâme, (I-XVI), Kahire 2008/1429, II, 212; İbn Hacer, *Takribu'l-Tehzîb*, thk. Muhammed 'Avâme, Dâru'r-Raşid, Sûriye, 1991/1411, s. 871.

2 ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, (I-VIII), Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 2002, II, 104.

3 İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*; Şirketu Dâri'l-Arkam b. Ebi'l-Arkam, Beyrut 1997/1418, s. 606.

4-Câbir b. Abdullah b. 'Asame el-Muhâribî: el-Evzâ'î'nin kendisinden rivayette bulunduğu bir râvîdir.

5-Câbir b. Abdullah el-Ğatafânî: Abdullah b. Hasan el-'Alevî'den rivayette bulunan bir râvîdir.

6-Câbir b. Abdullah b. Câbir: el-Hasan el-Basrî'den rivayette bulunan bir râvîdir.

7-Câbir b. Abdullah Ebû'l-Hayr el-Mısırî: Yûnus b. Abdu'l-A'lâ'nın kendisinden rivayette bulunduğu bir râvîdir.

Çalışmamıza konu olan Câbir, birinci sırada ismi geçen babası ve kendisi sahâbî olan Câbir b. Abdullah b. 'Amr'dır. İkinci Akabe ashabındandır. Birinci Akabe'ye katılan altı kişi arasında da Câbir b. Abdullah adında bir sahâbî vardır.⁴ Ancak o çalışmamıza konu olan Câbir b. Abdullah b. 'Amr değil, Câbir b. Abdullah b. Riâb'dır. İsim benzerliği nedeniyle zaman zaman bu ikisinin birbiriyle karıştırıldığı olmuştur. İbnü'l-Esîr'in verdiği bilgilere göre bu hataya düşen âlimlerden biri İbn Mende (ö. 395/1004)'dir.⁵ İsim benzerliğinden bazen başka bir sahâbî olan Cerîr b. Abdullah (r.a.) ile karıştırılmıştır.⁶ Subhi es-Sâlih ve İbrahim Sarıçam da Birinci Akabe'ye katılan altı kişi arasında Câbir b. Abdullah'ı saymış ancak bu iki sahâbîden hangisi olduğunu beyan etmemişlerdir.⁷ Hâlbuki mutlak anlamda Câbir b. Abdullah zikredilince meşhur sahâbî olan Hz. Câbir'in anlaşıldığı herkesçe malumdur.⁸ Meşhur sahâbî Hz. Câbir, Birinci Akabe Biatı'na katılan⁹ Câbir b. Abdullah b. Riâb (r.a.) değil, İkinci Akabe Biatı'na katılan Câbir b. Abdullah b. 'Amr'dır.

Hz. Câbir'in Ebû Abdillâh, Ebû Abdirrahman ve Ebû Muhammed olmak üzere üç künyesi kaynaklarımızda zikredilmiştir.¹⁰ Bunlardan sahih¹¹ ve meşhur olanı ise Ebû Abdillâh'tır.¹² İbn Mende, Ebû Abdillâh künyesinin ona Mâlik b. Abdullah

4 İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 118.

5 İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 110; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 492-493.

6 İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, II, 220.

7 Subhî es-Sâlih *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, Trc. Yaşar Kandemir, İFAV Yayınları, İstanbul 2007, s. 289; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. 111.

8 es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, Mektebetü'l-Mearif, Riyad, 2006/1427, I, 283.

9 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, s. 114; Zehebî, *Târîh*, V, 378.

10 İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 172; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 120 vd.

11 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, s. 114.

12 Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, (I-VII), thk. 'Adil b. Yusuf el-'Azâzî, Dâru'l-Vatan li'ne-Neşr, Riyâd1998/1419, II, 529; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, s. 114; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimâşk*, (I-XXC), Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001/1421, XI, 208, 214; Ebî 'Amr Halîfe b. Hayyât, *Tabakât*, (thk. Ekrem Diyâu'l-'Umerî), Câmi'atu Bağdâd, Bağdâd 1967/1387, s. 172; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 492.

el-Has'amî ile Vehb b. Keysân tarafından verildiğini zikreder.¹³ Hz. Câbir dışında, künyesi Ebû Abdillâh olan sahâbîler Zübeyr b. Avvâm, Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib, Selmân-ı Fârisî, 'Amir b. Rabi'a el-'Adevî, Hüzeyfe b. el-Yemân, Ka'b b. Mâlik, Râfi' b. Hadîc, 'Ummâre b. Hazm, Nu'mân b. Beşîr, Câbir b. Abdullah, Osmân b. Hanîf ve Hârise b. Nu'mân'dır (radiyallahuanhum). Bunlar dışında Sevbân, Muğire b. Şu'be, Şurahbil b. Hasene, 'Amr b. 'As, Muhammed b. Abdullah b. Caşş, Ma'kûl b. Yesâr ve 'Amr b. 'Âmir (Radiyallâhu anhum) gibi birçok Ensârî sahâbî vardır.¹⁴

1.2. Nesebi

Hz. Câbir'in kaynaklarımızda verilen meşhur nesebi, Câbir b. Abdullah b. 'Amr b. Harâm b. Ka'b b. Ğanem b. Ka'b b. Selime¹⁵ el-Ensârî¹⁶ es-Selemi'dir.¹⁷ Hz. Câbir, 'Hazrec kabilesinin Benû Selime (بنو سلمة)¹⁸ batınındandır.¹⁹ Arapça gramer âlimleri bu ifadeyi "Benû Seleme" diye telaffuz ederken hadis âlimleri "Benû Selime" olarak telaffuz etmişlerdir. Hz. Câbir, es-Selemi nisbesiyle anıldığı gibi, nesebindeki "Haram" (حرام) isimli dedesine istinaden el-Haramî (الحرمي) nisbesiyle de anılmıştır.²⁰

Rasûlullah (s.a.s.)'ın ara sıra Benû Selime'yi ziyaret edip onlara sevgisini izhar ettiği bilinmektedir. Câbir (r.a.) şöyle demektedir: "Allah Rasûlü (s.a.s.), bir seferinde Benû Selime'yi ziyarete geldi. Döndüğü sırada çocuklar, kadınlar toplanıp ona bakmaya ve onun peşinden gitmeye koyuldular. Allah Resulü: "Sizler bana icabet ettiniz. Andolsun ki sizler, insanlar arasında bana en sevgili olanlar-sınız" buyurdu."²¹

13 İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, *Me'rifetu's-Sahâbe*, thk. 'Amir Hasan Sabrî, Matbûâtü Câmiati'l-İmârâti'l-Arabiyye, 2005/1426, s. 312.

14 İbn Salâh, Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Mukaadimetu İbn Salâh/Ulûmu'l-Hadis*, thk. Nureddin 'Itr, Dâru'l-fikr Beyrut 1986/1406, s. 337.

15 İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 492.

16 Zehebî, *Tarih*, V, 377.

17 İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 120; Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, II, 529; İbn Abdilber, *el-İsti'âb*, s. 114; İbn 'Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, XI, 208; İbnu'l-Cevzî, *Telkihu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 145; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 492.

18 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de Ensâr'ın nesebi için بنو سلمة "Benû Selime" yani selime oğulları dendiğini, bu kişinin Selime b. Sa'd b. 'Alî b. Esed b. Sâride b. Cüşem b. el-Hazrec olduğunu, Câbir b. Abdullah ile Ebû Katâde el-Ensârî'nin de onlardan olduklarını zikretmiştir. bkz. İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, (I-XIII), Dâru'l-Ma'rifa, Beyrut 1379, I, 213.

19 Halife b. Hayyât, *Tabakât*, 101-102; ez-Zehebî, *Tarih*, V, 378; Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, II, 529; Batın: "Kabilede küçük aile gruplarının oluşturduğu topluluk (oba)" anlamlarına gelmektedir. bkz. Ali Şafak, "Batın" *DİA*, İstanbul 1992, V, 186.

20 İbn 'Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, XI, 215.

21 Abdurrezzâk, Ebû Bekir b. Hemmâm, *el-Musannef*, (Ma'mer b. Râşid'in Câmi'i ile birlikte), thk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Meclisü'l-İlmî-el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403, XI, 63, no: 19916.

“Hazrec Kabilesinin bir kolu olan Benû Selime’den Câbir b. Abdullâh (r.a.) dışında birçok sahâbî daha meşhur olmuştur.”²² Bunlardan Sâbit b. Ceza’,²³ Mirdâs b. Mervân,²⁴ ‘Ukbe b. ‘Âmir,²⁵ el-Hubâb b. el-Münzir (ö. 20) ve Ka’b b. Mâlik (ö. 50), Câbir b. Abdullâh ile aynı nesepte birleşirler.²⁶ Ayrıca Mercî-i taklîd kabul edilen Şî’î âlimi Murtazâ b. Muhammed Emîn b. Murtazâ Ensârî’nin (ö. 1281/1864) nesebinin de Câbir b. Abdullah’a ulaştığı söylenmiştir.²⁷ Hz. Câbir’in torunlarının Afrika’nın Ensariyye denilen bölgesinde yaşadığı ifade edilmiştir.²⁸

1.3. Fiziki Yapısı

İbn Ömer ile İbn Abbas gibi Câbir b. Abdullah’ın (r.a.) da omuzlarına sarkan gür saçlarının olduğu, saçını ve sakalını sarıya boyadığı, bıyıklarını ise kısalttığı nakledilmiştir.²⁹ Rivayete göre Câbir b. Abdullah (r.a.), İbn Ömer (r.a.), Seleme b. Ekvâ’ (r.a.), Ebû Üseyd el-Bedrî (r.a.), Râfi’ b. Hadîc (r.a.) ve Enes b. Mâlik (r.a.) bıyıklarını kökten tıraş eder gibi kısaltırlar, sakallarını ise uzatırlardı. Koltuk altlarını da kazıtırlardı.³⁰

Hz. Câbir’in bazen saç ve sakalını boyatmadan kendi haline bıraktığı Ammâr b. Ebî Ammâr’ın; “*Câbir b. Abdullah’ı, saçlı sakalı beyaz bir şekilde gördüm*” ifadesinden anlaşılmaktadır.³¹ Aynı zamanda etekleri topoğuna değmeyen bir izâr giydiği, başına beyaz bir sarık sardığı ve sarığın ucunu arkadan sarkıttığı zikredilmiştir.³² Ehl-i Sünnet’in aksine Şî’a, Hz. Câbir’in gerek mescitte ders verirken, gerekse dışarda dolaşırken başına siyah bir sarık taktığını iddia etmişlerdir.³³ Aslında Hz. Câbir, Rasûlullah’ın başında siyah bir sarıkla Fetih Günü Mekke’ye girdiğini görmüştü.³⁴ Bu nedenle İbn Ömer misali, Rasûlullah’ın her

22 Bkz. Ahmet Önkal, “Hazrec”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 143-144; İbn Salâh, ‘*Ulûmu’l-Hadis*, s. 357.

23 Tâif günü şehit düşmüştür.

24 Hudeybiye’de bulunmuştur. Emîn-i Rasûlullâh’tır.

25 Bedir’e katılmış, Yemâme’de şehit düşmüştür.

26 ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, V, 227.

27 Ahmet Özel, “Ensârî, Şeyh Murtaza”, *DİA*, XI, 254.

28 ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, V, 227.

29 Taberânî, *el-Mü’cemü’l-Kebîr*, II, 182; Ebu Nu’aym, *Ma’rifetu’s-Sahâbe*, II, 529; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 122; İbnü’l-Esir, *Usdu’l-Gâbe*, I, 493; Zehebî, *Târîh*, IX, 322.

30 Taberânî, Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *Mü’cemü’l-Kebîr*, (I-XXV), Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire tsz, I, 241, no: 668.

31 Ebû Zûr’a ed-Dımaşkî, Abdurrahman b. ‘Amr, *Târîhu Ebû Zur’a ed-Dımaşkî*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1996/1417, s. 95, (Mektebetü’ş-Şâmile).

32 İbn Sa’d, *el-Tabakâtü’l-Kübrâ*, IV, 388-389; M. Yaşar Kandemir, “Câbir b. Abdullah”, *DİA*, VI, 531.

33 Ahmed Sadr Hâc Seyyid Cevâdî, Kâmirân Fânî ve Behâuddin Hezâmşâhî, *Dâiretu’l-Me’ârif Teşeyyu’*, Tahrân 1375, V, 247; Bugün Şî’a âlimlerinin siyah sarık takmalarının arkasında bu haberlerin de etkisi olabilir.

34 Ahmed, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu’ayb el-Arnâvût ve diğerleri, Müessesetu’r-Risâle, (I-L), Beyrut 1999/1420, XXIII, 350, no: 15157.

hareketini pratiğe dökme çabasında olan Hz. Câbir'in, Rasûlullah'a ittibâ' niyetiyle seferlerde siyah sarık giymiş olması muhtemeldir. Ancak diğer vakitlerde, Rasûlullah'ın beyaz elbiseden hoşlandığını ve genellikle beyaz sarık giydiğini bildiği ve gördüğü için o da beyaz rengi sevmiş ve genellikle başına beyaz sarık sarmıştır.³⁵

Câbir b. Abdullah (r.a.), o dönemde birçok sahâbî ve tabiînin giydiği yün ve ipek karışımı, bir elbise giyerdi.³⁶ Hz. Câbir'in izârı, ayak topuğuna varmazdı. O, ridâ ve izârının yerde sürtünmesinden hoşlanmaz, bunu bir kibir alameti olarak kabul ederdi.³⁷ Onun bütün bunları Hz. Peygamber'e ittiba niyetiyle yaptığı kanaatindeyiz. Dolayısıyla onun, fiziki yapısıyla da Rasûlullah'ın (s.a.s.) iyi bir takipçisi olduğunu söyleyebiliriz.

1.4. İslam'ı Kabul Etmesi

İkinci Akabe Biatı'na katılan 73 erkek sahâbînin en küçüğü olan Câbir b. Abdullah (r.a.), Medineli ilk Müslümanlardandır.³⁸ O, “*Biz Akabe gecesi Rasûlullah'la (s.a.s.) beraberdik. Dayım beni (Medine'den) götürdüğünde taş atabilecek (yaşta) dahi değildim*”³⁹ demektedir. Ebû Nu'aym de: “*Câbir, babası Abdullah b. 'Amr ve iki dayısı el-Berâ b. Ma'rûr ve kardeşi ile beraber Akabe Biatı'nda bulunmuştur*” demektedir.⁴⁰ Buhârî'nin konuyla ilgili verdiği bir rivayette Hz. Câbir: “*İki dayım beni de Akabe'de hazır bulundurdular*”⁴¹ demektedir. Başka bir rivayette ise, “*Dayım el-Cedd b. 'Kays, (Akabe'de) Rasûlullah'ın (s.a.s.) huzuruna çıkan yetmiş kişi arasında beni de götürdü. Rasûlullah (s.a.s.), 'Abbâs'la beraber yanımıza geldi*” demektedir.⁴³

35 Nebi Bozkurt, “Sarık”, *DİA*, İst. 2009, XXXVI, 152.

36 “el-Haz-الخرز” denilen, yün ve ipek karışımı elbise giyenler için bkz. İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, (I-XXVI), Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'an/Dâru Kurtuba, Beyrut 2006/1427, XII, 439-443; Tahâvî, Ebû Cafer, *Şerhu Ma'âni'l-Âsâr*, (I-IV), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1399, IV, 255-257.

37 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IV, 388.

38 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ, I-II, Kahire 1955, I, 440, 454; İbnu'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 416; İbnu'l-Cevzî, Akabeye katılan erkeklerin sayısını 70 vermektedir. Kanaatimizce bu bir hatadır. İbn 'İmâd, Şihâbuddin Ebu'l-Fellâh, *Şezerâru'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, (I-X), thk. Abdulkadir el-Arnaûd-Mahmud el-Arnaûd, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1986/1406, I, 319.

39 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, II, 182; ez-Zehebî, *Tarih*, V, 377.

40 Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, II, 529.

41 Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm, *el-Câmiu's-sahîh*, Nşr, Mustafa Deybu'l-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1993, Menâkibü'l-Ensâr, 43.

42 İbn Hacer, bu ismi İbn 'Asâkir'den naklen Hurr b. 'Kays diye vermektedir. bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VII, 222.

43 ez-Zehebî, *Tarih*, V, 378-379; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II,17, İbn Hacer (ö. 852) bu rivayet için “isnâdî kavîdir” demektedir.

Akabe'ye babası ve iki dayısıyla beraber katılan Hz. Câbir, Akabe'de buluşlarını ve neler üzere biat ettiklerini de anlatmıştır. Daha detaylı bilgiler için bu rivayetlere bakılabilir.⁴⁴

2. Ailesi

2.1. Babası (Abdullah b. 'Amr b. Harâm)

Hz. Câbir'in babası, künyesi Ebû Câbir olan Abdullah b. 'Amr b. Harâm'dır, Abdullah (r.a.), Rasûlullah'ın İkinci Akabe Bey'atinde kendileriyle görüştüğü on iki temsilciden biridir.⁴⁵

Akabe'de el-Berâ b. Ma'rûr Rasûlullah'a: "*Yâ Rasûlullah elini ver de size biat edelim.*" deyince, Rasûlullah (s.a.s.): "*Bana on iki temsilci seçin*" buyurmuş bunun üzerine on iki temsilci seçilmiştir. "Benî Neccâr'ın temsilcisi Es'ad b. Zûrâre, Benû Selime'nin temsilcisi el-Berâ b. Ma'rûr ile (Hz. Câbir'in babası) Abdullah b. 'Amr b. Harâm idi..." Rasûlullah'ın elini tutarak biat eden ilk kişi de el-Berâ b. Ma'rûr oldu. Diğerleri onu takip ettiler.⁴⁶

Kabileinin lideri konumunda olduğu anlaşılan Abdullah b. 'Amr, böylece daha Akabe'de Rasûlullah'ın taltifine mazhar olmuş, 12 temsilciden biri olma şerefini kazanmıştır. O, Rasûlullah (s.a.s.)'a olan bağlılığı, Kitap ve Sünnet uğrunda verdiği mücadele, malı ve canıyla yaptığı fedakârlığı sayesinde Rasûlullah'ın hayır duasını almış, Allah Teâla nezdindea yüksek merteye elde etmiştir. Bir defasında içinden, "*Belki de camı çekiyor*" diyerek sahip olduğu oğlağı kesip pişirdikten sonra Rasûlullah'a göndermiş, Rasûlullah (s.a.s.); "*Allah Ensâr'ı ve hâsseten Abdullah b. 'Amr'ı ve Sa'd b. 'Ubâde'yi hayırla mükâfatlandırsın*" diye dua etmiştir.⁴⁷ Ayrıca Rasûlullah'ın (s.a.s.) Bedir'de Medinelilere yaptığı özel duadan da nasibini almıştır.⁴⁸

Abdullâh b. 'Amr (r.a.), Hz. Peygamber'in hicretten sonra, ilk sancağın verildiği Hamza b. Abdulmuttalib Seriyyesi'ne katılmıştır.⁴⁹ Bedir Gazvesinde savaş

44 Ahmed, *Müsned*, XXII, 346, no: 14456; 350, no: 1445; XXIII, 22, no: 14653; 36, no: 14677; İbn Hişâm, *Sîre*, I, 440.

45 İbn Hişâm, *Sîre*, I, 440-443, 462; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 572; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimâşk*, XI, 213; Halife b. Hayyât, *Tabakât*, 101-102.

46 Zehebî, *Târîh*, II, 303-304.

47 Hâkim en-Neysâbüri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (I-IV), Dârü'l-Ma'rife, Beyrut trz, IV, 112; el-Heysemî, Nûreddîn, *Mecme'u'z-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid*, (I-X), thk. Abdullah Muhammed Dervîş, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1994/1414, IX, 770; Şuayb el-Arnâvut, bu rivayet için 'isnadı sahîhtir' demiştir. bkz. İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebu Hatim et-Temimi el-Busti, *Sahîhu İbn Hibban bi Tertibi İbn Belban*, (I-XVIII), thk. Şuayb el-Arnâut, Muessesetu'r-Risale, Beyrut 1993/1414, XV, 417.

48 Yaptığı dua metni için bkz. Vâkîdî, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Ömer b. Vâkîd, *el-Mağâzî*, thk. Mârsiden Cûns, (I-III), Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1984/1404, I, 22.

49 Vâkîdî, *el-Mağâzî*, I, 9.

başlamadan önce meydana atlayan yedi sahâbîden⁵⁰ biri olmuş ancak, Rasûlullah (s.a.s.) onların ilk savaşın olmalarına izin vermemiştir.⁵¹ Bedir’de Rasûlullah’ın konaklayacağı yer için teklifler geldiğinde Hz. Câbir’in babası, konaklanan yerin kendilerine yani Benû Selime’ye ait olduğunu ve uygun bir mekân olduğunu söylemiştir.⁵²

Hz. Câbir’in babası, son olarak Uhud Savaşına katılmış ve bu savaşta şehîd düşmüştür. Savaş başlamadan önce oğlu Câbir’i yanına çağırarak ve bu savaşın ilk şehitlerinden biri olacağını ümit ettiğini söyleyerek geride bırakacağı kızlarına bakmasını ve borçlarını ödemesini vasiyet etmiştir.⁵³ Uhud’dan birkaç gün önce (Bedir’de şehit düşen) Mübeşşir b. Abdülmünzir’in rüyasında kendisine; *‘Birkaç gün içinde sen de bize geleceksin’* dediğini görmüş, rüyayı Rasûlullah’a anlattığında Hz. Peygamber ona; *‘Ey Câbir’in babası, bu şehadetin müjdesidir’* demiştir.⁵⁴

Abdullah b. ‘Amr, Uhud savaşının başlayacağı günün sabahında münafıkların başı Abdullah b. Übey b. Selûl’ün kalabalık bir grupla⁵⁵ geri çekildiğini görünce, onları engellemek özel gayret sarf etmiştir.⁵⁶ Abdullah b. ‘Amr (r.a.), savaş başladıktan az sonra şehit düşmüştür. *DİA*’nın ilgili maddesinde Mekkelî kâfirlerin onu şehit ettikten sonra, burnunu, kulaklarını ve diğer uzuvlarını kestikleri ifade edilmektedir.⁵⁷ Böylece Hz. Câbir’in babası, hicretten otuz iki ay sonra Şevvâl ayında, Uhud savaşında şehit düşen ilk kişi olmuştur.⁵⁸

Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle demektedir: ‘Babam Uhud günü şehit olanların ilki idi.⁵⁹ Onu Süfyân b. ‘Abdişems öldürdü.⁶⁰ Abdullah’ın kız kardeşi (Hz. Câbir’in halası) Hind, Abdullah’la birlikte eşi ‘Amr b. Cemûh ile oğlu Hallâd b. ‘Amr’ı da Uhud’da kaybetmişti. Hind, şehitlerini Medine’ye taşımakla uğra-

50 İleri Atılan Diğer Altı Kişi: Üsâme b. Zeyd (ö. 54), Râfi‘ b. Hadîc (ö. 73), Berâ b. ‘Azib (ö. 72), Üseyd b. Hüdayr (ö. 20), Zeyd b. Erkam ve Zeyd b. Sâbit (ö. 45).

51 Yaptığı dua metni için bkz. Vâkîdî, *el-Mağâzî*, I, 22.

52 Vâkîdî, *el-Mağâzî*, I, 23.

53 Bkz. Mâlik, *Muvattâ*, thk. M. Mustafâ el-A‘zamî, (I-VIII), Müessesetu Zâyid b. Sultân, Ebû Zâbiy, 2004/1425, “Cihâd”, 21; M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. ‘Amr b. Harâm”, *DİA*, I, 86.

54 Vâkîdî, *el-Mağâzî*, I, 266.

55 İbn Hişâm çekilen grubun toplamın üçte biri olduğunu zikretmiştir. bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, II, 64.

56 Vâkîdî, *el-Mağâzî*, I, 219; İbn Hişâm, *Sîre*, II, 64.

57 M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. ‘Amr b. Harâm”, *DİA*, I, 86; Muvatta, “Cihâd”, 21, no: 49.

58 Vâkîdî, *el-Mağâzî*, I, 169; İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, III, 572; Halife b. Hayyât, *Tabakât*, 102; İbn Hişâm, *Sîre*, I, 462; İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimâşk*, XI, 208.

59 İbn Abdilber, *et-Temhîd*, (I-XXVI), thk. Mustafâ b. Ahmed el-‘Alevî-Muhammed Abdülkebir el-Bekrî, Müessesetü’l-Kürtûba, Mağrib 1982/1402, XIX, 242; Başka bir rivayette Câbir, *‘Uhud’ta babam ve dayım vurulmuştu.’* demektedir. Bkz. İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, III, 562.

60 İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, III, 562.

şırken onu gören Hz. Aişe; ‘Başka ne haberler var?’ diye sorunca, ‘*Rasûlullah sağ ve selamette, onun dışındaki musibetler önemli değil*’ demiştir.⁶¹ İbn Sa‘d’ın naklettiği bir rivayete göre Hz. Câbir’in annesi, eşinin ve kardeşinin cenazesini bir deveye yükleyip Medine’ye götürmekle uğraşırken Rasûlullah’ın münâdîsi: “*Şehit düşenleri, öldürüldükleri yerde defnedin.*” diye seslenince, ikisi de geri götürülüp öldürüldükleri yerde defnedilmişlerdir.⁶²

Yeteri kadar kabir ve kefen bulunamadığı için Rasûlullah (s.a.s.) Uhud şehitlerinin birden çok cenazesini aynı kabre defnediyordu. Hz. Câbir’in babası Abdullah b. ‘Amr (r.a.)’ın naaşı ile eniştesi ‘Amr b. Cemûh (r.a.)’naaşı aynı kabre defnedildi.⁶³

Babasıyla beraber başka birinin aynı kabirde olmasına gönlü razı olmayan Hz. Câbir, kabirlerini altı ay sonra birbirinden ayırmak için açtığında babasının yere bitişik kulak memesi ve sakalının bir kaç teli dışında vücudunun bozulmadığını görmüştür.⁶⁴ Câbir’in babası, yüzünden aldığı bir darbeden dolayı şehit düşmüş ve elbisesine sarılarak kefenlenmişti. Kabri açıldığında elinin yüzündeki yarasının üzerinde olduğu ve yarasının daha taze olduğu rivayet edilmiştir.⁶⁵

Hz. Câbir’den gelen bir rivayet göre: Muâviye Uhud’ta çeşme⁶⁶ için kanal açmak istediğinde, “*Uhud’da kimin şehidi varsa hazır bulunsun*” diye Medine’de bir duyuru yaptı. Şehidi olanlar gelip onları çıkardıklarında cesetlerinin halen bozulmamış olduğunu gördüler. Kazarken kürek, onlardan birinin ayağına isabet etti de ayağından kan damladı.”⁶⁷ Bu kişinin Hamza b. Abdülmüttalib olduğu söylenmiştir.⁶⁸ İbn Kuteybe, bu konuda başka örnekler de getirerek böylesi hadiselerin meşhûr ve gözle görünür gibi hakikat olduğunu söylemiştir.⁶⁹ Buhârî’nin ilk şârihlerinden İbn Battâl ise: “*Bu olaydan, ‘Yeryüzü, şehitlerin vücuduna zarar*

61 Vâkıdî, *el-Mağâzî*, I, 265-266.

62 İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, III, 562.

63 Vâkıdî, *el-Mağâzî*, I, 266-267, 310; İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, III, 44, 562; İbn Hişâm, *Sîre*, II, 97, 126; İbn Abdilber, *ed-Dürer fi’htisâri’l-Meğâzî ve’s-Siyer*, Neşr. Mustafa Dîb el-Bûğa, Beyrut 1984, s.61; M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. ‘Amr b. Harâm”, *DİA*, I, 86.

64 İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, III, 563; İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, (I-X), Mektebetü’r-Rüşd, Riyad 1423/2003, III, 337; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XIII, 142; XIX, 242

65 İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, III, 562-563.

66 Medîne’de bu çeşmeye Ebî Ziyâd çeşmesi denmektedir. bkz. İbn Kuteybe, *Te’vîlü Mühtelefi’l-Hadis*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Dârü’l-Cil, Beyrût, 1972/1393, s. 227.

67 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 420, no: 15281; Abdürrezzâk, *Müsnef*, III, 547; V, 277; İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 337; Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-Âsâr*, XII, 441; (Şu‘ayb el-Arnâvût rivayetin senedinin Müslim’in şartlarına göre sahih olduğunu, Ebû Zübeyr dışında ricâlinin de şeyhayn ricâli olduğunu söylemiştir. bkz. Tahâvî, *a.g.e.*, XII, 441, hadisin dipnotu); İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, (I-XXX), Dâru’l-Va‘iy, Kahire 1993/1414, V, 157; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XIII, 142, XIX, 242; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 227.

68 İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 337; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, V, 157; *et-Temhîd*, XIX, 242.

69 İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 227-228.

vermez' hükmü çıkarılabildiği gibi, 'Bu husus Uhud şehitlerine has bir şeydir' de denilebilir ayrıca, 'Allah'ın diğer has kulları için de durum böyledir' de denilebilir"⁷⁰ demiştir. İbn Kuteybe de bu görüştedir.⁷¹ Bütün şehitler için böylesi durumların yaşanmaması onların makamından bir şey düşürmez. Zira böylesi istisnâî durumlar, şehitlere bakan yönünden ziyade yaşayan inananların şehadete koşmaları için imanlarına güç katan Allah'ın ikramları olarak görülebilir.

Kur'an'ı Kerim'de kıssaları anlatılan Ashab-ı Kehf,⁷² eşeğiyle birlikte öldürüp yüz sene sonra diriltilen Üzeyir (a.s.)⁷³ gibi hatta Hz. İbrahim'in eğitim kestikten sonra çağırınca dirilip kendisine gelen kuşlar hadisesi⁷⁴ gibi olaylar bu kabilden görülebilir. Kur'an-ı Kerim'in geçmişte yaşanan bu olayları anlatması, gelecekte böylesi hadiselerin olmayacağını aksine, Allah'ın kudretini gözler önüne seren harikulade olayların gelecekte de görülebileceğini akla getirmektedir. Uhud şehitleriyle ilgili bahsi geçen durum da bu kabilden değerlendirilmelidir.

Bazı görüşlerin aksine⁷⁵ Hz. Câbir'in babasını kabrinden çıkarması, Muaviye dönemindeki olayda olmamıştır. Daha önce belirtildiği gibi o, babasının na'şını defninden altı-yedi ay sonra medfûn olduğu mekândan çıkartmıştır.⁷⁶ Geçen rivayetlerde de Câbir (r.a.), Hz. Muaviye döneminde babasının mezarını değiştirdiğini söylememektedir. Muhtemelen hem şehadetinin üzerinden uzun zaman geçtiği, hem de alandaki çalışmalardan dolayı mezarı zarar görmüş, bu nedenle de babasının mezarına tekrar bir bakım yapmıştır.⁷⁷

Allah Teâlâ, Uhud şehitleri arasında Hz. Câbir'in babasına özel ikramlarda bulunmuştur. Rivayetlere göre cenazesi kaldırılıncaya dek melekler kanatlarıyla onu gölgelemişlerdir.⁷⁸ Câbir (r.a.), Allah'ın babasına olan özel bir ikramını ise şöyle anlatmaktadır: Rasûlullah (s.a.s.) bana: "Ey Câbir sana müjde vereyim mi?" dedi. Ben, "Evet, Ey Allâh'ın Nebisi" deyince buyurdu ki: "Baban Uhud'ta şehit olur olmaz Allâh azze ve celle onu diriltti ve ona: "Ey Abdullah b. 'Amr, sana ne vermeme arzularsın?" dedi. Abdullah, "Ey Rabbim, beni dünyaya göndermeni ve senin uğrunda savaşış tekrar ölmeyi arzu ediyorum" deyince⁷⁹ Allah

70 İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 337.

71 İbn Kuteybe, *a.g.e.*, s. 228; M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. 'Amr b. Harâm", *DİA*, I, 86; Muvatta, Cihâd, 21, no: 49.

72 Kehf, 18/9-25.

73 Bakara, 2/259.

74 Bakara, 2/260.

75 Mâlik, Muvatta, Cihâd, 21, no: 49; M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. 'Amr b. Harâm", *DİA*, I, 86; Kandemir, "Aradan kırk altı sene geçtikten sonra sel yatağına yakın olan kabirleri başka bir yere nakledilmek üzere açıldığı zaman, bu iki sahâbînin cesetlerinin hiçbir değişikliğe uğramadan gömüldükleri gibi durduğu görüldüğünü" ifade etmektedir.

76 İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 338.

77 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 420, no: 15281.

78 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 561-562; Ahmed, *Müsned*, XXII, 95, no: 14187.

79 İbn Hişâm. *Sîre*, II, 119; Ahmed, *Müsned*, XXIII, 163, no: 14881.

Teâla: “İnsanların öldükten sonra dünyaya dönmeyeceklerine dair hüküm vermişim” buyurarak⁸⁰ istediğinin mümkün olamayacağını ifade etti.

İslam'a hizmet için hiçbir fedakârlıktan geri durmayan Abdullah b. 'Amr (r.a.) böylece canını da bu uğurda vererek hizmette zirveye ulaşmıştır. Uhud'un ilk şehidi olması hasebiyle Hz. Peygamberin özel takdirine, Allah Teâlâ'nın da özel ikramına nail olmuştur.

Hz. Peygamber, onun ve diğer bazı şehitlerin kabrini her sene ziyaret eder, yüksek sesle *السَّلَامُ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ* “*es-Selâmu 'Aleyküim bimâ Sabertüm fe Ni'me 'Ukba'd-Dâr*” diyerek onları selamlardı. Daha sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân da bu uygulamaya devam etmişlerdir.⁸¹ Sa'd b. Ebî Vakâs, Ebû Sa'îd el-Hudrî ve daha birçok sahâbî ve tabi'ünün da bu sünneti düzenli yaptıkları anlaşılmaktadır. Hatta Rasûlullah'ın eşi Ümmî Seleme'nin her ay Uhud şehitlerini ziyaret ettiği ifade edilmiştir.⁸² Muhtemelen Medine'ye ziyaret için gidenlerin ve hâsseten hacıların ve umrecilerin bugün de Uhud şehitlerini ziyaret etmeleri bu sünnete dayanmaktadır.

2.2. Annesi (Enîse bt. 'Ukbe)

Câbir b. Abdullah'ın annesi, Enîse bint 'Ukbe b. 'Adiy b. Sinân b. Übey b. Zeyd b. Harâm b. Ka'b b. Ğanem'dir.⁸³ Enîse da Müslüman olmuş ve Rasûlullah'a biat etmiştir.⁸⁴ Hz. Câbir'in annesi ile babası, nesepte Harâm b. Ka'b'de birleşmektedir.⁸⁵ Kaynaklarımız annesi hakkında fazla bilgi vermemişlerdir.

2.3. Kızkardeşleri

Câbir b. Abdullah'ın babası şehit düştüğünde geride bazı rivayetlere göre yedi⁸⁶, bazılarına göre ise dokuz⁸⁷ kız bırakmıştı.⁸⁸ Erkek kardeşleri ise yoktu.

80 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 163, no: 14881.

81 Vâkîdî, *el-Mağâzî*, I, 312-313.

82 Vâkîdî, *a.g.e.*, I, 313-314.

83 Halife b. Hayyât, *Tabakât*, 102; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XI, 212; İbnü'l-Esîr ile İbn Abdilber'e göre annesinin ismi Nüseybe'dir. bkz. İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 492; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, s. 114.

84 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VIII, 408.

85 İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 492.

86 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 245, no: 14998; XXIII, 271, no: 15026.

87 Buhârî, *Mağâzî*, 15; İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*; s. 145; ez-Zehebî, *Târîh*, V, 336.

88 Ahmed, *Müsned*, XXII, 208, no: 14306; Bazen Câbir, kaç kız kardeşi olduğunu belirtmeden babam geride kızlar bıraktı demektedir. Bazen de babam arkasında yedi kız bırakmıştı demektedir. Buradaki farklı sayılar muhtemelen nüshalardaki tashîflerden kaynaklanmaktadır. Câbir b. Abdullah'ın kız kardeşleri hakkında kaynaklarımızda fazla bir bilgiye rastlamadık. Sadece Ümmü Muâz'ın (r.anha) Rasûlullah'a biat edenler arasında olduğu zikredilmiştir. bkz. Ahmed, *Müsned*, XXIII, 147, no: 14861; XXII, 141, no: 14237; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VIII, 395, (el-Mektebtü's-Şâmile).

Babası kız kardeşlerine göz kulak olması için Hz. Câbir'in, Bedir ve Uhud savaşlarına katılmasına izin vermemiştir. Câbir (r.a.), babasının şehadetinden sonra, kız kardeşleri sahipsiz ve mürebbîsiz kalmasınlar diye akrabalarından dul bir kadınla evlenmiştir.⁸⁹ O, şöyle demektedir: “Babam öldüğünde geride dokuz kız bıraktı. Ben akabinde bir dul kadınla evlendim. Rasûlullah; “*Ey Câbir evlendin mi?*” diye sorunca ben “*evet*” dedim. “*Bâkire mi dul mu?*” deyince, “*Dul biriyle evlendim*” dedim. “*Niye beraber güzel vakit geçireceğiniz ve beraber gülüşeceğiniz bâkire biriyle evlenmedin?*” deyince de: “*(Babam) Abdullah vefat ettiğinde geride dokuz kız bıraktı. Onların yaşında birisini aralarına getirmeyi uygun görmedim. Aksine onlara bakacak/saçlarını tarayacak ve onlara öğüt verecek biriyle evlendim*” dedim. Rasûlullah: “*Allah sana mübarek kılsın*” veya “*Hayırlı olsun*”⁹⁰ “*isabet ettin*” buyurdular.”⁹¹

2.4. Birinci Hanımı (Süheyme bt. Mes'ûd)

Hz. Câbir'in kendisiyle evlendiği dul kadın, halası eş-Şemmûs bint 'Amr b. Harâm'ın kızı, Süheyme bint Mes'ud b. Evs b. Mâlik idi. O da müslüman olmuş ve Rasûlullah'a biat etmiştir. Evliliklerinden Abdurrahman ile Ümmü Habîb adında biri erkek biri kız iki çocukları olmuştur.⁹² Daha sonra evlenen Abdurrahman'ın da 'Ukbe ve Ümmü Hâlid adında biri erkek biri kız olmak üzere iki çocuğunun olduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır.⁹³

2.5. İkinci Hanımı (Ümmü'l-Hâris bt. Muhammed)

Hz. Câbir daha sonra, yine kendi kabilesinden Ümmü'l-Hâris bint Muhammed b. Mesleme b. Seleme b. Halid adında bir kızla evlenmiştir. Bu evlilikten de Muhammed adında bir oğlu dünyaya gelmiştir.⁹⁴ Utangaç biri olan⁹⁵ Hz. Câbir, Rasûlullah'ın sünnetine uyararak, evleneceği kıza bakıp beğendikten sonra evlenmiştir.⁹⁶ Sünnet'e son derece bağlı olduğundan zaman zaman Rasûlullah'ın yaptığı gibi uzun yolculuklarda eşini de yanında götürmüştür.⁹⁷

89 Ahmed, *Müsned*, XXII, 82, no: 14176; XXII, 208, no: 14306.

90 Ahmed, *Müsned*, XXII, 141 vd., no: 14237; XXII, 273, no: 14376; XXII, 208, no: 14306; XXIII, 172, no: 14896; 218, no: 14961, XXII, 208, no: 14306; XXIII, 172, no: 14896; 218, 1496; Buhârî, *Nefekât*, 12; Müslim, *Redâ*, 55, 56.

91 Ahmed, *Müsned*, XXII, 208, no: 14306.

92 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IV, 382; VIII, 394.

93 İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 271.

94 İbn Sa'd, *a.g.e.*, VII, 271.

95 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 251, no: 15005.

96 Ahmed, *Müsned*, XXII, 440, no: 14586, Gerek bu hadis metninde, gerek Câbir'in rivayet ettiği evliliği ile alakalı diğer hadis metinlerinde “câriye” kelimesi “bekâr kız” anlamında kullanılmıştır.

97 Ahmed, *Müsned*, XXII, no: 14238.

Onun Abdurrahman, Muhammed, 'Akîl, Hamîd/Hemîde, Meymûne ve Ummü Habîb adlarında 6 çocuğu olmuştur.⁹⁸ Hz. Câbir'in Muhammed ile Hamîd/Hemîde isimlerindeki çocuklarının annesi, Benî Hârise'den, Ümmü'l-Hâris bint Muhammed b. Mesleme b. Seleme b. Halid'tir. Hz. Câbir'in kızı Meymûne'nin annesi ise ümmü veled'tir.⁹⁹ Muhammed'in de Küleyb adında bir erkek çocuğu olmuştur.¹⁰⁰ "Hz. Peygamber'in duasıyla Cabir'in ölen iki oğlunun hayat bulduğuna dair anlatılan kissanın ise aslı yoktur."¹⁰¹

2.6. Dayıları (el-Berâ b. Ma'rûr ve el-Cedd b. 'Kays)

Daha önce geçtiği gibi rivayetlerde İkinci Akabe Biatı'na katılan iki dayısından da söz edilmektedir. Hz. Câbir: "Ben, babam ve iki dayım Akabe (Biati) *ashabındanız*" demiştir.¹⁰² Bu iki dayısının isimleri ve kimler olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir.¹⁰³ Ebû Nu'aym'a göre el-Berâ b. Ma'rûr ile kardeşi Bişr b. Ma'rûr,¹⁰⁴ Dimyâtî'ye göre Sa'lebe b. Ganeme ile 'Amr b. Ganeme, İbn Hacer'e göre ise el-Berâ b. Ma'rûr ve Sa'lebe ya da 'Amr'dır.¹⁰⁵ Aslında rivayetler bir bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde bu iki dayısının, anne tarafından akrabaları olan el-Berâ b. Ma'rûr ile el-Cedd b. 'Kays isimli kişiler olduğu anlaşılacaktır.¹⁰⁶

2.7. Halaları

Câbir b. Abdullah'ın beş halasının bilgisine ulaştık. Onun meşhur halası Uhud'da eşini, oğlunu ve kardeşini şehit veren Hind bint 'Amr b. Harâm el-Ensâr-

98 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IV, 382; İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 145; ez-Zehebî, *Târîh*, V, 336.

99 İbn Sa'd, *a.g.e.*, IV, 382.

100 M. Özgü Aras, "Hammâd b. Ebû Süleyman", *DİA*, XV, 485.

101 Bünyamin Erul, "Uydurma Rivayetlerde Peygamber Tasavvuru", <http://www.sonpeygamber.info/uydurma-rivayetlerde-peygamber-tasavvuru> Erişim:21/04/2017; bkz. İsmail Hakkı İzmirli, *Siyer-i Celile-i Nebeviyye-Mukaddimat*, s. 131, İstanbul-1996.

102 Buhârî, *Menâkibü'l-Ensâr*, 43.

103 Ensâr'dan İslam'ı ilk kabul eden kişi, el-Berâ b. Ma'rûr'dur. O aynı zamanda ikinci Akabede ilk biat eden sahabidir. Rasûlullâh'ın hicretinden bir ay önce vefat etmiştir. Onun Kâbe'ye doğru ilk namaz kılan kişi olduğu zikredilmiştir. bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VII, 221.

104 Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, II, 529; Bişr b. Ma'rûr, Yahudi bir kadının Rasûlullaha ikram ettiği zehirli etten yediği için zehirlenerek vefat etmiştir. bkz. Zehebî, *Târîh*, II, 734.

105 İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 221.

106 bkz. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XIX, 81; İbn Abdilber, *el-İsti'âb*, s. 128-129; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 521, IV, 194; ez-Zehebî, *Tarih*, V, 378-379; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 177-178; el-Cedd b. Kays: İsmi Cedd b. Kays b. Sahr b. Hansâ' b. Sinân b. 'Ubeyd b. 'Adiy b. Ganem b. Ka'b b. Selime el-Ensârî es-Selmi'dir. Künyesi Ebû Abdillâh'tır. Berâ b. Ma'rûr'un amcaoğludur. Câbir yanında Ebû Hüreyre de ondan hadis rivayetinde bulunmuştur. Haklarında nifak zannı beslenenlerden biriydi. Tevbe Sûresi 49. ayet onun hakkında nazil olmuştur. Sonrasında tövbe ettiği ve tövbesine sadık kaldığı, Hz. Osmân'ın hilafeti döneminde vefat ettiği söylenmiştir. bkz. İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, I, 521.

riyye'dir.¹⁰⁷ Hind, Hz. Peygamber'le beraber Hayber Gazvesi'ne katılan Medine'li yirmi kadından biridir.¹⁰⁸ Diğer bir halası, Şemmûs bint 'Amr b. Harâm'dır. Câbir, dul olan Süheyne adındaki kızıyla evlendiği bu halası da Müslüman olmuş ve Efendimiz (s.a.s.)'e biat etmiştir.¹⁰⁹ Diğer bir halası Ümmü 'Amr bint 'Amr b. Harâm da müslüman olmuş ve Hz. Peygamber'e biat etmiştir.¹¹⁰ Kardeşi Abdullah b. 'Amr (r.a.) şehit düştüğünde üzerine ağlayan ve Rasûlullah'ın teskin etmeye çalıştığı, diğer bir halası ise Fatıma bint 'Amr'dır.¹¹¹ Sahâbe arasında ne ismi ne künyesi bilinen, fakat babası ya da diğer bir akrabasının ismiyle tanınan sahâbiler de vardır ki bir halası da bunlardandır.¹¹² Câbir b. Abdullah (r.a.), rivayet ettiği bir hadiste ismini vermediği iman etmiş bir teyzesinden de söz etmiştir.¹¹³

Dolayısıyla Hz. Câbir'in 9 kız kardeşi, 4'ü erkek 6 çocuğu, 2 dayısı, 5 halası ve 1 teyzesinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen tamamı da İslam'la şerhlenmişlerdir.

3. İkamet Ettiği Yerler

3.1. Medine-i Münevvere

Medine'de dünyaya gelen Hz. Câbir, ömrünün büyük bir kısmını Medine'de geçirmiştir.¹¹⁴ Câbir b. Abdullah'in mensubu olduğu Benû Selime'nin Medine'deki ikamet yeri Mescid-i Nebevî'ye iki mil uzaklıkta bir yer idi. Hz. Câbir'in evinin nisbeten mescide daha yakın ve bir mil uzaklıkta olduğu anlaşılmaktadır. O, şöyle demektedir: *"Biz akşam namazını Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber kıldık-tan sonra bir mil uzaklıktaki evlerimize döndüğümüzde, okların (fırlatıldığında düştükleri) yerlerini (yani o kadar uzaklıktaki mesafeyi) hala görebiliyordum."*¹¹⁵ Onun cuma namazını Mescid-i Nebevî'de kıldıktan sonra bazen kayluleye (öğleden sonraki hafif uyku) yatmak için Benû Selime yurduna döndüğü oluyordu.¹¹⁶

Hz. Câbir'in yakın akrabaları Benî Harâm'ın evleri, Medine'nin el-Kâ' (القعاق) denilen mevkiinde, Fetih mescitlerinin (Yedi mescitler) batısında, Bathân Vadi-

107 İbn Salâh, Vâkidi'ye katılmayarak bu halasının isminin Hind değil Fatmâ bint 'Amr b. Harâm olduğunu söylemektedir. bkz. İbn Salâh, *'Ulûmu'l-Hadis*, s. 379.

108 Kasım Kırbıyık, "Hind bint Amr", *DİA*, XVIII, 64.

109 İbn Sa'd, *a.g.e.*, VIII, 394, (el-Mektebetü's-Şâmile).

110 İbn Sa'd, *a.g.e.*, VIII, 395, (el-Mektebetü's-Şâmile).

111 Ahmed, *Müsned*, XXII, 95, no: 14187; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, III, 343; VII, 224; İbn Hacer, *el-İsâbe*, XIV, 111-112, (11742); İbn Abdi'l-Berr, *el-İstî'âb*, 931, (3424)

112 İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 283.

113 Ahmed, *Müsned*, XXII, 337, no: 14444; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, VII, 411, (7668); İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, 256.

114 Mehmet Görmez, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, s. 57-58.

115 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 224, no: 14971; XXII, 412, no: 14542, Bu, Rasûlullahın akşam namazını ne kadar erken kıldığına işaretir.

116 Ahmed, *Müsned*, XXII, 411, no: 14541.

sinde, Benî 'Ubeyd dağı ile Hz. Muaviye'nin açtığı çeşme kanalı civarında idi.¹¹⁷

Hız. Câbir'in babasından kalan ve içinde su kuyusu bulunan bahçesi ise, Medine'deki el-Kurâysa (القریصة) denilen mevkide, Fetih mescitlerinin batısında el-Haribe mescidi¹¹⁸ (مسجد الخربة) cihetinde, Ravme (رومة) yolunda idi.¹¹⁹ Bu bahçe halen أرض جابر (Câbir'in Arazisi) diye bilinmektedir. Rasûlullah'ın, babasından kalan borçlarını ödemek için uğradığı ve kuyusunun suyunu içtiği bahçe buydu.¹²⁰

Yurtlarının Mescid-i Nebvî'ye uzak olması nedeniyle Benû Selime, ilk fırsatta evlerini satıp mescide yakın bir yere taşınmaya niyetlenmişler ancak Rasûlullah (s.a.s.) buna izin vermemiştir.¹²¹ Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle demektedir: “*Mescid-i Nebvî'nin etrafındaki evler boşalınca Benû Selime, Mescid'in civarına taşınmak istedi. Bu haber, Rasûlullah'a ulaştığında onlara dedi ki: Mescidin yakınına taşınmak istediğinizi öğrendim.*” Evet, *Yâ Rasûlallâh dediler.* Rasûlullah (s.a.s.): “*Ey Benû Selime, Yurdunuzda kalınız, çünkü attığınız adımların mükâfatı size yazılır. Yurdunuzda kalınız, çünkü adımlarınız yazılır*”¹²² buyurdu. Câbir (r.a.)'ın da evini nakletmek isteyenler arasında olduğu, “Evlerimizi Medine'ye Mescid'in yakınına nakletmeye niyetlendiğimizde Rasûlullah (s.a.s.): “*Medine'yi (etrafını) ârî bırakmayın...*” buyurarak izin vermedi” rivayetinden anlaşılmaktadır.¹²³ Hız. Câbir ve mensubu olduğu kabilenin Rasûlullah'a daha yakın olmak için evlerinden, Mescid'e yakın bir mekâna taşınma azimleri onların Allah Resulü'ne olan bağlılıklarını ve Sünnet'i öğrenme aşklarını da göstermesi açısından önemlidir.

Sehâvî, Hız. Peygamber'in içinde namaz kıldığı 51 tane mescid saymaktadır¹²⁴ ki, bu mescitlerden birisi de Câbir b. Abdullah'ın da mensubu olduğu Benû Selime'deki “Benî Harâm Mescidi”dir.¹²⁵ Bu mescid, Câbir b. Abdullah'ın mescidi olarak da bilinir.

117 es-Semhûdî, *Hulâsetu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, Matbaatu Zeyd b. Sâbit, Dımaşk 1972/1392, II, 327; İleriki sayfalarda harita üzerinde gösterilmiştir.

118 Haribe Mescidi, Benî Selime'den Benî Ubeyd'e ait olan mescittir. Câbir b. Abdullah'ın bahçesinin hemen arkasında bir yerde idi. İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, I, 68, (dipnot)

119 es-Semhûdî, *a.g.e.*, II, 449-450; Ravme ise Hız. Osman'ın satın alıp vakfettiği kuyudur. Halen yeri bilinmekte olup 'Akîk Vadisindedir. “Hız. Osman Kuyusu” olarak da bilinir. bkz. Muhammed b. Muhammed Hasan Şurrâb, *el-Me'âlimu'l-Esîra*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1411, s. 42, 131.

120 Hasan Şurrâb, *el-Me'âlimu'l-Esîra*, s. 26, 43, 224.

121 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 241, no: 14992.

122 Ahmed, *Müsned*, XXII, 428, no: 14566.

123 Ahmed, *Müsned*, XXII, 457, no: 14611.

124 Sahâvî, Şemsuddîn, *et-Tuhfetü'l-Latîfa fî Târîhi'l-Medîneti's-Şerîfe*, (I-III), Esad Trabzonî el-Huseynî, 1979, I, 66-71.

125 İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, thk. Fuhaym Muhammed Şeltut, (I-IV), Mekke 1979/1399, I, 68; Sahâvî, *a.g.e.*, I, 68; Benî Harâm'a büyük ve küçük iki mescid daha nisbet edilmektedir. Allah Resulü büyüğünde namaz kılmamıştır. bkz. İbn Şebbe *a.g.e.*, I, 76

Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle demektedir: “*Allâh’ın Peygamberi el-Kâ’ (الفاع) denilen mevkideki Benî Harâm Mescidinde namaz kıldı. Mescidin kible tarafında kurumuş bir tükürük izi gördü. Yanından ayırmadığı bir çubukla kazıdıktan sonra yerine güzel kokudan sürdü. Benî Harâm Mescidi, böylelikle güzel koku sürülmüş ilk mescittir.*”¹²⁶ Bu Mescid, Sel’ (سلع) dağı eteğinde, el-Kâ’ mevkinde idi.¹²⁷ Hendek savaşında Rasûlullah’ın çadırı da bu dağın eteğinde kurulmuştur.

Benû Selime’nin Mescid’i Nebevî’ye gelemedikleri vakitlerde bu mescidde namaz kıldıkları anlaşılmaktadır. Hz. Câbir’in, Rasûlullah’ın vefatından sonra, özellikle gözlerinin görmez olduğu ömrünün son demlerinde, bu mescitte daha fazla vakit geçirdiği söylenebilir.¹²⁸

3.2. Mekke-i Mükerrerme

Câbir b. Abdullah (r.a.), birkaç ay Mekke civarında ikamet eden dayıları Benî Sehm yurdunda kalmıştır. Onun dışında bazen hadis eda ve tahammülü için, bazen hac ve umre ziyaretleri için bazen de Mekke’de ikamet eden diğer sahâbileri görmek için başka zamanlarda da Mekke’ye gidip gelmiştir.

Misal olarak talebelerinden Ebû Süfyan Talha b. Nâfi’, Mekke’de ona altı ay komşuluk ettiğini ve ondan ilim ahzettiğini anlatmıştır.¹²⁹ Yine talebelerinden ‘Atâ b. Ebî Rebâh da, “*Câbir b. Abdullah’ı, İbn Ömer’i, Ebû Hureyre’yi ve Ebû Sa’id el-Hudrî’yi haccettikten sonra kendilerine komşuluk ettiklerini, umre edip tekrar haccettiklerini gördüğünü*” söylemiştir.¹³⁰ Diğer önemli bir talebesi Ebû Zübeyr de: “*Câbir, Mekke’de yanımızda iken hastalandı. Nihayet biraz iyileşince gitmek için yola koyuldu. Biz de ona eşlik ettik. Biraz yol gitmiştik ki namaz vakti geldi. Hz. Câbir, oturarak bize namaz kıldırdı. Biz de oturarak ona uyduk*” demiştir.¹³¹

Übeyy b. Abbâs b. Sehl (ö. 160) de babasının şöyle dediğini rivayet etmektedir: *Biz Câbir’le beraber Minâ’da idik. Ona, “Yün ve ipekten elbiselerin, nakışların zuhurundan, yani sultanlardan ve yaptıklarından bahsettik.”* Hz. Câbir, “*Keşke gözlerim gibi kulaklarım da gitseydi de bunların haberlerinden hiçbir şey işitmeseydim ve görmeseydim*” dedi.¹³²

Hz. Câbir’in, Mekke’de aylarca ikamet ettiği, ömrünün sonlarında âmâ haliyle de ara sıra Mekke’ye gelip-gittiği ve ilim meclislerinde talebeleri ile bulunduğu bu ifadelerden anlaşılmaktadır.

126 es-Semhûdî, *Hulâsetu’l-Vefâ bi ahbâri dâri’l-Mustafâ*, II, 327.

127 es-Semhûdî, *a.g.e.*, II, 327.

128 Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, VII, 332-333.

129 Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, IV, 346.

130 Abdurrezzâk, *el-Musannef*, V, 22, no: 8850.

131 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 326.

132 Zehebî, *Tarih*, III, 143.

3.3. Mısır

Câbir b. Abdullah (r.a), kendisi gibi Hazrecli ve Ensârdan olan Mesleme b. Mu'halled'in (ö. 62)¹³³ Mısır emirliği (Hicrî 47-62) döneminde Mısır'a yolculuklar yapmıştır. Mısır'a her gittiğinde birçok kişi ondan hadis ahzetmiştir. Ebû 'İyâş el-Me'âfirî, Abdurrahman b. Şüreyh el-'Hûlânî, 'Amr b. Câbir el-Hadrâmî ve Ebû Ma'ser el-Hadramî Mısır'lı talebeleridir.¹³⁴ Lakin Hz. Câbir'in Mısır'da fazla kalmadığından Mısırlı talebelerinin de ondan rivayetleri çok değildir.¹³⁵

Câbir (r.a.) Mısır'a giderken oraya ilim taşıdığı gibi oradaki sahâbîlerin ilminden de ilim ahzetmiştir. Bir rihlesi şöyle anlatılmıştır: "*Mesleme b. Muhalled'in Mısır'daki emirliği döneminde Câbir, Mısır'a geldi. Câbir (r.a.), Mesleme b. Muhalled'den 'Ukbe b. 'Âmir el-Cuhenî'yi Resûlullah'tan dinlediği bir hadisi öğrenmek için çağırmasını istedi. Mesleme de çağırdı...*"¹³⁶ Aynı şekilde Câbir (r.a.)'in, hadis almak için Mısır'a yerleşen Şihâb adındaki bir sahâbînin de yanına gittiği ve "*Bir müminin kusurunu örten, bir ölüyü diriltmiş gibidir*" hadisini ondan aldığı anlaşılmaktadır.¹³⁷ Suyûtî'nin verdiği bilgiye göre Hz. Câbir, Mesleme b. Muhalled'in emirliği döneminde Mısır'a, 'Ukbe b. 'Âmir'in yanına "*Kısâs*" hakkındaki bir hadisi almak için gitmiştir.¹³⁸

3.4. Şam

Câbir b. Abdullah, Mesleme b. Muhalled'in emirliği döneminde kısa bir müddet Şam'da da kalmıştır.¹³⁹ Şam'da da onun geldiğini duyan ilim âşıkları, etrafını sararak ondan hadis öğrenmişlerdir.¹⁴⁰

Onun bir hadisi ilk ağızdan ahzetmek için Abdullah b. Üneys'in yanına Şam'a yaptığı rihlesi birçok kaynakta yer almıştır.¹⁴¹ Hz. Câbir'in Mısır ve Şam'a düzenlediği rihleleri zaman zaman birbiriyle karıştırılmıştır. Nitekim bir araştırmada, "*Câbir'in bir tek hadis uğruna Abdullah b. Üneys'in yanına bir aylık mesafe-*

133 Hayatı için bkz. Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, V, 2494; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 224.

134 İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimâşk*, XI, 214.

135 Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, (I-II), Dâru İhyâi'l-Kütbi'l-Arabiyye, yy, 1368/1967, I, 181.

136 Abdurrahman b. Abdullah el-Kuraşî el-Mısırî, *Futûhu Mısır ve Ahbâruhâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1416/1996, s. 275.

137 İbn Hacer, *el-İsâbe*, (I-IX), III, 216; Suyûtî, *Hüsnu'l-Muhâdara*, I, 209.

138 Suyûtî, *a.g.e.*, I, 181.

139 İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimâşk*, XI, 214.

140 Suphî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Islahları*, s. 301.

141 Ahmed, *Müsned*, XXV, 431; Bezzâr, *Bahru'z-Zehâr/Müsned*, (I-XV), Mektebetu'l-İlm ve'l-Hikem, Medine 2005/1426, VI, 463; Buhârî, *el-Edebül-Müfred*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Dâru'l-Beşâir, Beyrut 1989/1409, s. 539; Hakim, *Müstedrek*, IV, 573; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (I-X), (*el-Cevherü'n-Nakî* ile birlikte) Meclisü Dâireti'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, Haydarâbad 1344/1925, II, 382.

deki Mısır'a gittiği malumdur" denilmektedir.¹⁴² Halbuki Hz. Câbir, Abdullah b. Üneys'in yanına Mısır'a değil Şam'a gitmiştir.¹⁴³

3.5. Kûfe

İslam'ın önemli ilim merkezlerinden birisi de Kûfe'dir. Câbir b. Abdullah'ın Kûfe'ye gidip gitmediği konusunda elimizde net bir bilgi yoktur. Ancak İbnü'l-Cevzî'nin "*Kûfe'de de vefat eden son sahâbînin Câbir b. Abdullah olduğu söylenmiştir*"¹⁴⁴ ifadesi, onun Kûfe'ye gitmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. Kûfe'nin, cihada çıkan İslam ordularının bir anlamda toplanma merkezi olması, Hz. Câbir'in de bir cihâd adamı olması, Hâlid b. Velid'in ve Hz. Muaviye'nin komutanı Mâlik b. Abdullah el-Has'amî'nin ordusu içinde yer alması, bu tezi doğrular niteliktedir. Ayrıca Hz. Câbir, Kûfe'yi inşa eden Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın ordusu içinde Kadisiye savaşına da katıldığından¹⁴⁵ onun en azında Kûfe'ye gittiğini rahatlıkla söyleyebiliriz, ancak Kûfe'de değil ilerde zikredileceği gibi Medine'de vefat etmiştir.

4. Katıldığı Önemli Gazve Ve Seriyeler

Câbir b. Abdullah, gerek Rasûlullah (s.a.s.) döneminde gerekse sonraki dönemde İslam ordusu içinde birçok sefere çıkmış mücahit bir sahâbîdir. Rasûlullah (s.a.s.) ile çıktığı seferlerde birçok sahâbînin muttali olmadığı hadisleri öğrenme fırsatı elde etmiş, sonraki dönemde çıktığı seferlerde ise zabt ettiği hadisleri yayma fırsatı kazanmıştır. Bu itibarla onun çıktığı seferler, sadece birer sefer olarak değerlendirilmemeli, hadis ilmine yaptıkları katkı cihetinden de bakılmalıdır.

Hz. Câbir'in katıldığı hemen her sefer hakkında mutlaka bir sözü ve anlatımı vardır. Seferlerde hep ön saflarda ve Rasûlullah'a (s.a.s.) yakın hareket ettiği rivayetlerinden anlaşılmaktadır.¹⁴⁶ Hadislerin doğru anlaşılması ve değerlendirmesi için Rasûlullah'ın hayatının önemli bir kısmını oluşturan Medine dönemindeki seferlerindeki söz, fiil ve takrirlerinin bilinmesi önem arz etmektedir. İşte bu bağlamda onun gazve, seriyeye ve seferlerle ilgili anlatımları bizim için değer arz etmektedir. Câbir'in rivayetleri, Rasûlullah'ın seferlerindeki ahlakı, ibadeti, sîreti ve özellikle tartışmalı mucizeleri gibi birçok konuyla alakalıdır. Bu rivayetler, sefer ahkâmı başta olmak üzere birçok konuda geçmişte fukahâyâ ilham kaynağı oldukları gibi günümüz âlimlerine de yol gösterici olacağı kanaatindeyiz.

142 Mehmet Görmez, *Hadis İliminin Temel Meseleleri*, Otto Yay., Ankara 2014, s. 57-70.

143 Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle fi Talebi'l-Hadis*, thk. Nûreddîn 'Itr, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1975/1395, s. 109-112.

144 İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 446; Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, II, 529.

145 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IX, 86, no: 16423.

146 Seferler hakkındaki anlatımları için misal olarak bkz. Ahmed, *Müsned*, XXII, 238, 14335; XXII, 384, no: 14503; XXIII, 35, no: 14676, XXIII, 90, no: 14773; XXIII, 148, no: 14863; XXIII, 112, no: 14804; XXIII, 122, no: 14819.

Hız. Câbir'in çıktığı gazve, savaş ve seferlerinin daha rahat anlaşılması için "Rasûlullah (s.a.s.) Dönemi" ve "Dört Halife Dönemi" olmak üzere iki bölümde incelemeyi uygun gördük.

4.1. Rasûlullah (S.A.S.) Dönemi

Câbir b. Abdullah (r.a.), Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber on dokuz gazveye iştirak ettiğini, Bedir ve Uhud gazvelerine ise katılmadığını söylemektedir.¹⁴⁷ Hz. Câbir'in on sekiz gazveye iştirak ettiğini söyleyen âlimler olsa da¹⁴⁸ kendisi: "Rasûlullah (s.a.s.), yirmi bir gazveye çıktı. Ben bunlardan **on dokuz** tanesine katıldım"¹⁴⁹ demektir. Dolayısıyla doğru olan onun on dokuz gazveye katıldığıdır.

Nitekim babası onun Bedir ve Uhud'a katılmasına izin vermemiş, diğerlerine ise katılmıştır. Babası onu çok seviyor ve yanından bir an olsun ayırmıyordu.¹⁵⁰ Bu durumu Hz. Câbir şöyle anlatıyor: "Uhud günü akşamdan babam beni çağırarak: "(Oğlum) Bana öyle geliyor ki Rasûlullah'ın ashâbı arasında şehit düşecek ilk sahâbî benim. Arkamda Rasûlullah (s.a.s.) dışında senden daha değerli birini bırakmıyorum. Borçlarım var onları öde, kız kardeşlerine de sahip çık." dedi. Sabah olduğunda babam ilk şehit düşen kişi oldu..."¹⁵¹

Yukarıda geçtiği üzere her ne kadar Câbir b. Abdullah Bedir ve Uhud gazvelerine katılmadığını ifade etse de âlimler bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir.¹⁵² Tarihçi İbnü'l-Kelbî (ö. 204)¹⁵³ gibi bazı âlimler, Hz. Câbir'in Bedir dışındaki tüm gazvelere katıldığı söylerken, İmâm Buhârî gibi bazıları onun Bedir gazvesine de katıldığını iddia etmişlerdir. İddia sahiplerine göre Hz. Câbir; "Bedir günü arkadaşlarıma kuyudan su çekdim",¹⁵⁴ "Bedir günü babama su taşırdım." demiştir.¹⁵⁵

İbn 'Asâkir (ö. 571), onun Bedir'e katıldığına dair rivayetleri eleştirerek "Câbir b. Abdullah bazı âlimlerce Bedir savaşına katılanlar arasında zikredilmişse de bu doğru değildir" demektir.¹⁵⁶ Gerek İbn 'Asâkir gerekse onun gibi düşünenlerin dayandıkları takriben manaları aynı birçok rivayet vardır. Câbir'in

147 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 399, no: 14523, Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, II, 529; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 104.

148 İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, I, 493; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, s. 114.

149 Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, II, 207; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 121; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, s. 115; İbn 'Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, XI, 216; el-Vâkıdî bu rivayeti kabul etmemektedir.

150 Çocuk yaşta Mekke'ye götürülmüş. Babası ile birlikte Akabe Biatı'nda bulunmuştur.

151 Buhârî, Cenâiz, 76.

152 İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, I, 492-293.

153 İbn Abdilber, *a.g.e.*, s. 114-115; İbn 'Asâkir, *a.g.e.*, XI, 208.

154 Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, II, 207; Ebu Nu'aym, *a.g.e.*, II, 529-530; İbn Hacer, *a.g.e.*, II, 121.

155 İbn 'Asâkir, *a.g.e.*, XI, 217.

156 İbn 'Asâkir, *a.g.e.*, XI, 208, 211

önde gelen talebelerinden biri olan Ebû'z- Zübeyr, onun şöyle dediğini nakletmiştir: “*Rasûlullah ile on yedi gazveye katıldım. Babam beni engellediği için, ne Bedir’e ne de Uhud’a katıldım. Babam şehit edildikten sonra ise Rasûlullah’ın iştirak ettiği hiçbir gazveden geri durmadım.*”¹⁵⁷

el-Vakıdî (ö. 207) ile İbn Abdilber (ö. 463) de Câbir’in Bedir’e iştirakini kabul etmemektedir. el-Vâkidî, “*Bu konudaki rivayetlerin Ehl-i Irak’tan geldiğini, bunun bir vehimden kaynaklandığını, Iraklıların Câbir ile Ebî Mes’ud el-Ensârî hakkındaki iddialarının doğru olmadığını*” söylemektedir.¹⁵⁸ İbn Abdilber de şöyle demektedir: “*Bazı âlimler onu Bedir ashabından saymışlarsa da, bu doğru değildir. Çünkü katılmadığına dair kendisinden haberler gelmiştir. Buhârî, Bedir ehli olduğunu ve Bedir ashabına su taşıdığını zikretmiştir.*¹⁵⁹ *el-Hâkim Ebû Ahmed ise, Bedir’den sonraki on sekiz gazveye katıldığını söylemiştir.*”¹⁶⁰

Kanaatimizce İbn Abdilber ile Vâkidî’nin bu konudaki görüşleri yerindedir. Zira Hz. Câbir’in Bedir’e katıldığı rivayetleri Iraklı râvîlerden gelmekte ve iddiaları bir vehimden kaynaklanmaktadır. Câbir b. Abdullah, Bedir savaşının gerçekleştiği dönemde, cihada çıkabilecek güç ve yaşta olsa da yukarıda geçtiği üzere babası, “*Kız kardeşlerinin arasında birimizin kalması lazım. Rasûlullah’la beraber cihada çıkma konusunda seni kendime tercih edemem*” diyerek¹⁶¹ kız kardeşlerine bakması için onu evde alıkoymuştu. Babasının ondan başka da erkek evladı yoktu.¹⁶²

Başka bir rivayette de: “*Babam bana mani olduğu için, Bedir ve Uhud’da bulunamadım.*¹⁶³ *Babam şehit edildikten sonra ise hiçbir gazveden geri durmadım. Rasûlullah (s.a.s.), Leyletü'l-Cemel’de*¹⁶⁴ *yirmi beş defa bana istiğfarda bulundu*”¹⁶⁵ demektedir.

Dolayısıyla Câbir b. Abdullah (r.a.) Bedir ve Uhud savaşlarına katılmamış,¹⁶⁶ bunların dışındaki gazvelere ise iştirak etmiştir.¹⁶⁷ İbnü'l-Kelbî ve Buhârî gibi aksi görüşte olanlar bu konuda yanılmışlardır. Şimdi Hz. Câbir’in iştirak ettiğini tespit ettiğimiz gazveleri inceleyelim.

157 İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 493.

158 İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XI, 217; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 121.

159 Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II, 207.

160 İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, s. 114.

161 İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 457.

162 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 420, no: 15281.

163 İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, s. 114.

164 Bazı rivayetlerde “Leyletü'l-Cemel” ifadesi yerine aynı anlama gelen “Leyletü'l-Ba’îr” kelimesi geçmektedir. Rasûlullâh’ın Câbir’den devesini satın aldığı gece kastedilmektedir. bkz. İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 493.

165 Tirmizî, *Menâkıb*, 53; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 121; İbn ‘Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, XI, 217-218; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, I, 493.

166 İbn Abdilber, *a.g.e.*, s. 114.

167 İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 145; ez-Zehbî, *Târîh*, V, 336.

4.1.1. Hamrâü'l-Esed Gazvesi (h. 3)

H. Câbir'in katıldığı ilk gazve hicretin 3. yılında gerçekleşen Hamrâü'l-Esed¹⁶⁸ gazvesidir.¹⁶⁹ O, “*Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber çıktığım ilk gazve Hamrâü'l-Esed gazvesidir. Sonraki tüm gazvelerinde de yanımdaydım*” demiştir.¹⁷⁰

Hicretin üçüncü senesinde, Uhud gazvesinden bir gece sonra gerçekleşen bu gazveyi ve Câbir'in katılma hikâyesini İbn Hişâm (ö. 218), İbn İshâk'tan (ö. 151) naklen şöyle anlatır: “Uhud gazvesi, Şevvâl ayının ortasında, Cumartesi günü gerçekleşti. Ayın 16'sı Pazar günü Bilal-ı Habeşî Rasûlullah'ın, ‘*Düşmanın takip edileceğini ve dün bizimle savaşa katılanlar dışında, kimse bu sefere bizimle çıkmazın*’ emrini duyurdu. Bunu duyan Câbir b. Abdullah, Resûl-i Ekrem'in huzuruna çıkarak şöyle dedi: ‘*Yâ Rasûlullah, babam yedi kız kardeşime bakmam için beni savaşa katılmaktan geri bıraktı, bana: ‘Oğlum, aralarında erkek olmadan bu kızları yalnız bırakmamız ne bana ne de sana yakışmaz (ikimizden birinin aralarında kalması lazım). Ben, cihada çıkma hususunda seni kendime tercih edemem. Onun için kız kardeşlerinle sen kal’ dedi. Bu nedenle ben onlar arasında kaldım (ve dünkü savaşa katılamadım.)*’ Böyle deyince, Rasûlullah (s.a.s.) ona izin verdi ve bu sefere katıldı. Rasûlullah, hem düşmanı korkutmak, hem de onlara yılmadıklarını ve güçlerinin daha yerinde olduğunu hissettirmek için bu takibe çıktı.”¹⁷¹ Âl-i İmrân Süresinin 172-174. ayetlerinin bu gazve ile alakalı olarak nazil olduğu rivayet edilmektedir.¹⁷²

Rasûlullah'ın bu gazveye iştirak etmesi için ona özel izin vermesi Hz. Câbir'e has faziletlerden biridir. Ayrıca babası yeni şehit düşmüş olan birisinin gazveye çıkmak için ısrar etmesi, ondaki Rasûlullah (s.a.s.) ve cihad aşkının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

4.1.2. Zatü'r-Rikâ‘ Gazvesi (h. 4)

Câbir b. Abdullah, Hamrâü'l-Esed Gazvesinden bir sene sonra, hicretin dördüncü senesinde gerçekleşen Zatü'r-Rikâ‘¹⁷³ gazvesine de katılmıştır.¹⁷⁴ Zatü'r-Rikâ‘ gazvesi çarpışmanın olduğu yedinci gazvedir. Hz. Câbir, Rasûlullah'ın

168 Hamrâü'l-Esed, Medineye sekiz mil uzaklıkta bir yerin adıdır. bkz. Yakut b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I-V, Dârü Sâdir, Beyrut, 1977/1397, II, 301; Vâkidi, *Meğâzî*, I, 334.

169 Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf ve diğerleri, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1982/1402, III, 191; Burada geçen rivayette Câbir'in kendisi “İlk katıldığım gazve, Hamrâü'l-Esed gazvesidir.” demektedir.

170 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IV, 382-383.

171 İbn Hişâm, *Sîre*, II, 100; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 49.

172 İbrahim Sarıçam, “Hamrâülesed Gazvesi”, *DİA*, XV, 498.

173 Gazvenin gerçekleştiği Necid'de bir yerin adıdır. Benî Süleym ve Gatafân yurduudur. bkz. el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, III, 56; Ahmed, *Müsned*, XXII, 238, 14335.

174 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 204.

bu gazvede korku namazı kıldığını ve bundan önce altı gazveye daha iştirak ettiğini ifade etmiştir.¹⁷⁵

Hız. Câbir, bu gazvede bir ağaç gölgesinde dinlenen Hz. Peygamber'in, bir şahsın suikast teşebbüsüne maruz kaldığını, fakat bu kişinin muvaffak olamadığını anlatmıştır. Ayrıca ilk defa bu gazvede kılınan korku namazının nasıl kılındığını,¹⁷⁶ gazvede gece nöbeti görevi verilen iki sahâbînin emre ittibâ kıssalarını da anlatmıştır.¹⁷⁷

Babasından sonra kalabalık bir aileye bakmak zorunda kalan Câbir'in, madde sıkıntılar içine olduğunu bilen Hz. Peygamber (s.a.s.), bu gazve dönüşünde devesini satın almış, Medine'ye kadar da devesine binmesine müsaade etmiştir. Medine'ye vardıklarında hem ücretini ödemiş, hem de devesini geri ona hediye etmiştir.¹⁷⁸

Devesinin uzun hikâyesi ile ilgili, muhtevaları benzer birçok rivayetten¹⁷⁹ birisinde Hz. Câbir şöyle demektedir: “Zayıf deveme binerek Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber Zatu'r-Rikâ' gazvesine çıktım. Sefer dönüşü herkes öne geçmiş ben ise geride kalmıştım.¹⁸⁰ Rasûlullah (s.a.s.) bana yettiğinde: “*Ey Câbir! Neyin var?*” diye sordu. Ben, *'Ey Allah'ın Resulü, devem beni geri bıraktı'* dedim. Rasûlullah (s.a.s.): *'Onu çöktür'* dedi. Deveyi çöktürdüm. Rasûlullah (s.a.s.), *'Elindeki o asanı ver veya ağaçtan bana bir asa kes getir'* dedi. Ben de onun istediğini yaptım. Rasûlullah (s.a.s.) asayı aldı ve onunla deveyi birkaç kez dürttü. Sonra da: *'bin'* dedi. Ben de bindim. Devem (öyle bir hızlandı ki) Rasûlullah'ın (s.a.s.) devesiyle yarışır oldu. Daha sonra Rasûlullah (s.a.s.) ile aramızda şu konuşma geçti: Rasûlullah (s.a.s.): *'Ey Câbir, bu deveni bana satmaya var mısın?'* Ben: *'Ya Rasûlullah, isterseniz ben onu size hibe edeyim.'* dedim. *'Olmaz onu bana sat,'* dedi. Bunun üzerine ben de: *'Ya Rasûlullah (s.a.s.), o zaman bir fiyat verin.'* dedim. Rasûlullah (s.a.s.), *'Onu bir dirheme alırım'* dedi. Ben: *'olmaz Ya Rasûlullah, öyle zarar ederim'* deyince, *'Öyleyse iki dirhem olsun.'* buyurdu. Ben, *'Hayır olmaz'* dedim. O da durmadan fiyatı artırdı ta ki iki okkaya (kırk dirhem) ulaştı. Sonra: *'Ey Allah'ın Resulü, bu alışverişe gönlünüz razı mı? dedim. Efendimiz (s.a.s.) 'Evet' deyince ben, 'Öyleyse artık o sizin.'* dedim. O da (s.a.s.), *'Tamam aldım'* dedi...”¹⁸¹

175 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 80, no: 14751; Zatu'r-Rika' gazvesinden önce gerçekleşen bu altı gazve şunlardır: 1- Bedir, 2-Uhud, 3-Hendek, 4-Kurayza, 5-Müraysi', 6-Hayber.

176 Ahmed, *Müsned*, XXII, 85, no: 14180; XXII, 238, 14335; XXIII, 191, no: 14928; 193, no: 14929.

177 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 51- 53, no: 14704; 151, no: 14865.

178 M. Yaşar Kandemir, “Câbir b. Abdullah”, *DİA*, VI, 531.

179 Ahmed, *Müsned*, XXIII, no: 14864, 14903, 15004, 15013, 15026, 15222, 15276.

180 Rasûlullah (s.a.s.) sahâbeye, önden gidip evlerine erken varmaları için izin vermişti.

181 Ibn Hişâm, *Sîre*, II, 206-207; Buhârî, *İstikrâz*, 18.

H. Câbir, Rasûlullah'a sattığı bu devenin bedelinden bir kısmının (Hicrî 63'e kadar yanında kaldığını) Harre vakasında Şamlıların eline geçtiğini söylemiştir.¹⁸² Bedelinin iki okka ile bir veya iki dirhem olduğu da söylenmiştir.¹⁸³ Bir diğer rivayette göre Câbir (r.a.), devesini 13 dinara satın almış, Rasûlullah (s.a.s.) de ona aynı fiyatı ödemiştir.¹⁸⁴

Medine'ye vardıklarında, Câbir (r.a.) deveyi Rasûlullah'a teslim etmek üzere sabah Mescid'in kapısına geldiğinde Rasûlullah (s.a.v.): "*Yeni mi geldin?*" diye sormuş, o "*Evet*" deyince Rasûlullah (s.a.s.): "*Haydi deveni bırak içeri gir iki rekât namaz kıl*" buyurmuştur. İçeri girip iki rekât namaz kıldığı sırada, Rasûlullah Hz. Bilâl'e, hakkını tartmasını emir buyurmuştur. Bilal (r.a.) da bedelini tartıp fazlasıyla ödemiştir. Hz. Câbir, ücretini alıp uzaklaştığı sırada, Rasûlullah (s.a.s.) Bilal'e: "*Câbir'i çağır*" deyince Hz. Câbir: "*İçimden kendi kendime "Rasûlullah (s.a.s.) her halde devemi geri iade edecek, bundan daha kötü bir şey olamaz"* dedim. Rasûlullah (s.a.s.): "*Haydi deveni de al, ücretini de. İkisi de senindir*" buyurdu demiştir.¹⁸⁵

H. Câbir'in maddi durumunun ve sırtındaki ağır yükün farkında olan Rasûlullah (s.a.v.), bu hareketiyle ona büyük bir ihsanda bulunmuştur. Rasûlullah'ın bu tutumu, sonraki dönemlerde birçok mevzuda fâkihler için de hüküm çıkarmada hüccet olmuştur.¹⁸⁶ Ayrıca ihtiyaç sahiplerinin gittikçe çoğaldığı toplumuzda, problemlerini çözme konusunda bu hadisenin örnek alınması gerektiği kanaatindeyiz.

4.1.3. Hendek/Ahzâb Gazvesi (h. 5)

Hicretin 5. Senesinde gerçekleşen Hendek, diğer adıyla Ahzâb gazvesine de Câbir b. Abdullah'ın katıldığı ve hendek kazma işlerinde aktif çalıştığı yine kendi rivayetlerinden anlaşılmaktadır.¹⁸⁷ Bu savaş zor ve sıkıntılı zamanlarda toplum fertleri arasında olması gereken işbirliği ve yardımlaşmayı gözler önüne seren en güzel örneklerden biridir.

Bu gazvede, düşman kuşatmasının sürdüğü günlerde müslümanlar büyük sıkıntılar çekmiş, karınlarına açlıktan taşlar bağlamışlardır. Hz. Câbir, Rasûlullah'ın o günlerde karnına iki taş bağladığını şöyle anlatmıştır:

"Rasûlullah (s.a.s.) ve ashâbı hendek kazıyorlardı. Üç gün boyunca yiyecek tatmadılar. Derken Sahâbe: "*Ya Rasûlullah hendekte şurada büyük bir kaya çıktı.*" dediler. Rasûlullah (s.a.s.), "*Üzerine su serpin.*" dedi. Üzerine su serptiler. Sonra

182 Ahmed, *Müsned*, XXII, 103, no: 14192; 273, no: 14376.

183 Ahmed, *Müsned*, XXII, 102; XXII, 109; Bedelinin 20 dinar olduğu hak. XXIII, 259.

184 Ahmed, *Müsned*, XXII, 366, no: 14480.

185 Buhârî, *Buyû*, 16; *İstikrâd*, 18; *Şurû*, 4; Müslim, *Radâ*, 57; *Müsakât*, 109.

186 Hamdi Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul 2010, s. 70.

187 İbn Hişâm, *Sîre*, II, 217.

Rasûlullah (s.a.s.) gelerek kazmayı aldı ve *'Bismillah.'* diyerek kayaya üç darbe vurdu. Kaya un ufak olup parçalandı. Câbir (r.a.), *"Bir ara gözüm Rasûlullah'a iliştiğinde, karnına taş bağlamış olduğunu gördüm."*¹⁸⁸ dedi. "Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber hendekleri kazdık. Yanımda besili bir oğlak vardı. İçimden dedim ki şimdi Rasûlullah (s.a.s.) için, bu oğlağı kesip pişirmenin tam zamanıdır. Derken, hanımına arpadan hamur yoğurup ekme yapmasını istedim. Oğlağı da kesip Rasûlullah (s.a.s.) için pişirdik. Akşam olup Rasûlullah (s.a.s.) hendek kazmaya ara vereceği sırada - ki biz gündüz çalışıyor, gece olunca evimize dönüyorduk - dedim ki: *"Ya Rasûlullah, bir oğlağımız vardı sizin için pişirdik. Yanında da, biraz arpa ekmeği yaptık. Evime misafir olur musun?"* Rasûlullah'ın yalnız gelmesini istiyordum. Rasûlullah (s.a.s.); *"Tamam olur"* dedi. Sonra da sesi gür bir sahâbî-ye emretti ve o sahâbî: *"Haydi Rasûlullah'la beraber Câbir'in evine gidiyoruz."* diye seslendi. Ben: *"İnnâ lillâh ve innâ ileyhi raciûn"* dedim. Rasûlullah (s.a.s.) yanındaki insanlarla beraber eve geldiler. Rasûlullah (s.a.s.) oturdu. Yemeği önüne getirdik. Bereket için dua edip besmele çektikten sonra yemeğe başladı. İnsanlar da yemeğe başladılar. Bir grup insan doyduğunda kalkıyor diğer bir grup geliyordu. Bu durum bütün hendek ehli doyuncaya kadar devam etti.¹⁸⁹ Rivayetlerde sayılarının bin kişi (وَهُمْ أَلْفٌ)¹⁹⁰ olduğu belirtilen bu mucizevî hadise, farklı ifadelerle Buhârî başta olmak üzere birçok hadis kaynağında da yer almıştır.¹⁹¹

Rivayetten Hz. Câbir'in maddi durumunun iyi olmadığı açıkça anlaşılrsa da o, buna aldırmandan Rasûlullah'ın kendisine gösterdiği sevgi ve ilgiye karşı canıyla ve malıyla her fedakârlığa katlanmıştır. İnanan bir toplumun fertleri arasında olması gereken de budur.

4.1.4. Benî Kurayza Gazvesi (h. 5)

H. Câbir, Hendek savaşı akabinde gerçekleşen Benî Kurayza gazvesine de katılmıştır. Rasûlullah (s.a.v.), Hendek Gazvesinden evine döndüğü gün, öğle vakti Bilâl-i Habeşî'yi çağırarak, ikinci namazının Benî Kurayza'da kılınmasını emretmiştir.¹⁹² Bu gazve sonundan çok sayıda içki küpleri kırılmıştır. Hz. Câbir; *"Ben de o gün, içki küplerini kıranlar arasında idim"* dediği rivayet edilmiştir.¹⁹³

H. Câbir'in, verilen her görevi gevşeklik göstermeden en sağlam şekilde yerine getirdiğini söylemek mümkündür.

188 Ahmed, *Müsned*, XXII, 121, no: 14211.

189 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 276-278, no: 15028.

190 Kanaatimizce bu sayı kesretten kinayedir. Zira Hz. Câbir'in, o kadar kalabalık insanı tek tek saymış olması çok zayıf bir ihtimaldir.

191 Buhârî, *Mağâzî*, 27; Muslim, *Eşribe*, 141; İbn 'Avâne, Yakub b. İshâk el-İsferâinî, *Müsned*, thk. Eymen b. Ârif, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1998/1419, V, 177; Hâkim, *Müstedrek*, III, 31.

192 Casım Avcı, "Benî Kurayza", *DİA*, XXVI, 432.

193 el-Vâkidî, *el-Mağâzî*, I, 202, (el-Mektebetü's-Şâmile).

4.1.5. Benî Lihyân Gazvesi (h. 6)

Câbir b. Abdullah (r.a.), hicretin 6. Senesinde gerçekleşen Benî Lihyân Gazvesinde de Rasûlullah'ın yanındaydı. O bu gazve dönüşünde Rasûlullah'ın Medine'ye girerken yaptığı duayı hıfzetmiş ve sonrakilere nakletmiştir. Hz. Câbir'den gelen rivayete göre Rasûlullah (s.a.s.) sefer dönüşü Medine'ye yaklaştığında:

أَيُّونَ تَأْتِيُونَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ لِرَبِّتَا حَامِدُونَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ وَغْثَاءِ السَّفَرِ وَكَأَبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ

*“İnaşaallah, yolculuktan dönüyor; tevbe ediyor; Rabbimize hamd ediyoruz. Yolculuğun zorluklarından, üzücü şeylerle karşılaşmaktan ve dönüşte malımızda, çoluk çocuğumuzda kötü haller görmekten Allah'a sığınırım”*¹⁹⁴ buyurmuştur.

Her sefer dönüşü Müslümanların yapması lazım gelen bu me'sûr duayı ve daha birçok kavli, fiili ve takriri sünneti Câbir (r.a.) gazvelerde öğrenmiş, hıfzetmiş ve sonrakilere nakletmiştir.

4.1.6. Beni Mustalık Gazvesi (h. 6)

Hz. Câbir'in katıldığı diğer bir gazve de hicretin 6. Senesinde yaşanan Benî Mustalık diğer ismiyle Müreysi' gazvesidir. O, *“Müreysi' gazvesinde Abdullah b. Ravâha ile arkadaş olmuştuk”* demektedir. Aynı şekilde Ebû Zübeyr, Rasûlullah'ın akşam ile yatıyı cem edip etmediğini Câbir'e sorduğunda: *“Evet, Beni Mustalık gazvesinde bulunduğumuz sırada namazları cem' yaptı.”* demiştir.¹⁹⁵ Seferde namazların cem' edilip edilemeyeceği konusu ihtilafı bir konudur. Hz. Câbir'den gelen bu rivayetlerin, konuyu Sünnet bağlamında doğru anlamaya katkı sağlayacağı şüphesizdir.

Hz. Câbir, Rasûlullah (s.a.s.)'ın bu gazveye çıkacağı sırada kendisini bir ihtiyaç için bir yere gönderdiğini söylemiş ancak ne tür bir ihtiyaç olduğunu açıklamamıştır.¹⁹⁶ Bu durum aynı zamanda onun, bazı konularda Rasûlullah'ın sırdaşı olduğunu da gösterir. Rasûlullah'ın, Benî Mustalık gazvesine çıkmak için güneş batarken Mekke'den çıktığını ve Mekke'ye dokuz mil mesafedeki “Serif” (سَرْف) denilen mevkiye vardığında ancak namaz kıldığını yine Hz. Câbir anlatmıştır.¹⁹⁷

Benî Müstalık gazvesinde, biri Muhacir biri Ensar'dan, iki kişi arasında gürültü ve kavga çıkmış, Rasûlullah (s.a.s.), *“Bu bir cahiliye davasıdır,”* diyerek araya girmiştir. Bu olayı da yine sonrakilere Hz. Câbir nakletmiştir.¹⁹⁸ Bu rivayet, cahiliye adetleri yanında bidat ve hurafelerle Sünnet bağlamında mücadele edilmesi gerektiğini göstermesi açısından önemlidir.

194 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 280; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 147; Abdurrezzak, *el-Musannef*, V, 159.

195 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 79, no: 14749.

196 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 11, no: 14642; Ayrıca bkz. no: 14907, 15061, 15166, 15175.

197 Ahmed, *Müsned*, XXII, 175, no: 14274.

198 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 335, no: 15129; 388, no: 15223; Zehebî, *Târîh*, II, 265.

Müslim, bu gazve ile ilgili Hz. Câbir'in şu rivayetine de yer vermiştir: “Allah Resulü bir seferden dönüşü Medine’ye yaklaştığı sırada, öylesine şiddetli bir fırtına esti ki, neredeyse devesine binmiş adamı, devesiyle beraber kumlara gömecekti. Hz. Peygamber: “*Bu fırtına, bir münafığın ölümü sebebiyle gönderilmiştir.*” buyurdu. Medine’ye vardığımızda, münafıkların büyüklerinden birinin ölmüş olduğunu öğrendik.”¹⁹⁹

Câbir’in anlattığı bu hadise de Benî Mustalik gazvesi dönüşü vuku’ bulmuştur. Bu gibi bazı rivayetlerde Câbir’in gazve ismini vermemeşi olması, gazve ve seriyye isimlerinin sonradan konduğunu göstermektedir.

4.1.7. Hudeybiye/Bey’atürırdvân (h. 6)

Hicretin 6. Senesinde Hudeybiyye’de Ridvan Biatı/Bey’atürırdvân gerçekleşmiştir. Daha önce de zikredildiği gibi sahâbeden bu biate katılanlar ayet ve hadislerde özel olarak anılmışlardır.²⁰⁰

Hz. Câbir de, Bey’atürırdvân’a katılan sahâbîlerden biridir. Onun Hudeybiye ile ilgili birçok rivayeti vardır.²⁰¹ Misal olarak o şöyle demektedir: “Rasûlullah (s.a.s.) o gün, ‘*Siz bugün yeryüzünde bulunanların en hayırlılarısınız*’²⁰² buyurdu.” Hz. Câbir, orada 1400 kişi olduklarını²⁰³ ve Hz. Peygamber’e ölüm için değil, kaçmamak üzere biatte bulduklarını şöyle ifade etmiştir: “*Rasûlullah bizden ölmek için değil kaçmamak üzere biat aldı. Benü Selime’nin kardeşi olan el-Cedd b. Kays dışında Hudeybiye’de bulunan hiç kimse biat etmekten kaçınmadı. Onun insanlardan gizlenmek için devesinin altına saklandığı an halen gözümün önündedir*”²⁰⁴ Abdullah b. Ebû Bekir’in anlatımına göre insanların, “*Rasûlullah (s.a.s.) ölüm üzerine biat aldı*” demeleri üzerine Hz. Câbir, yukarıdaki sözlerini ısrarla dile getirmiştir.²⁰⁵ O, Hudeybiye’de buldukları sırada

199 Zehebî, *a.g.e.*, II, 267.

200 bkz., Fetih, 48/18; Ahmed, *Müsned*, XXIII, 93, no: 14778; İshâk b. Rahûye, *Müsned*, thk. Abdulgafûr b. Abdülhak, (I-V), Mektebetü’l-İmân, Medîne 1991/1412, IV, 196; Eseri tahkik eden Abdulgafûr el-Belûşî hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.

201 1500 kişi oldukları hk. Ahmed, *Müsned*, XXII, 88, no: 14933; XXII, 215, no: 14313; no: 14181, (Hz. Peygamberin onları övmesi); no: 14330, 14484. Meşhur olan 1400 ‘dür. Ahmed, *Müsned*, XXIII, 125, no: 14823, O gün 70 deve kurban ettiler, XXII, 88; 14522; 14808.

202 Ebû Nu’aym, *Ma’rifetu’s-Sahâbe*, I, 12.

203 Buhârî, *Mağâzî*, 33; Müslim, *İmâre*, 67, 71, 74; Hâkim, *Müstedrek*, III, 571; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, V, 235; Sa’id b. Müseyyeb, *Bî’atü’r-Rıdvân’a katılanların 1500 kişi olduğunu ve Câbir’in burada yanıldığı söylemiştir.* bkz. İbn Kuteybe, *Te’vilü mühtelefi’l-Hadis*, s. 341; Hâkim en-Neysâbûrî ise 1400 rakamını kabul etmiştir. Sahih ve meşhur olan ise 1400 kişi olduğudur. Berâ’nın hadisi de bunu desteklemektedir. bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 389, Vâkidî, Zeyd b. Sâbit’in Müslümanları saymakla görevlendirildiğini ve sayım sonucu sayılarının 1400 olduğunu nakletmiştir. bkz. Vâkidî, *Mağâzî*, II, 689; İbn Hişâm, *Sire*, II, 308; Tahâvî, *Şerhü Müşkili’l-Âsâr*, VII, 8.

204 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 315-316; Ahmed, *Müsned*, XXIII, 308, no: 15078.

205 Zehebî, *Târih*, II, 383.

çektikleri susuzluk durumunu da anlatmıştır.²⁰⁶

Neticede Hz. Câbir, aynı zamanda Bey'atürrıdvân'a da katılarak Allah'ın razısını kazanan ve Resulünün de övgüsüne mazhar olan biridir.

4.1.8. Hayber Gazvesi (h. 7)

Hz. Câbir, hicretin 7. Senesinde gerçekleşen Hayber gazvesine de katılmıştır. Siyer âlimi İbn Hişâm, Câbir b. Abdullah'ın bu gazveye katılmadığını naklederek şöyle demektedir: “*Rasûlullah (s.a.s.), Hayber arazilerini Hayber'e iştirak etmiş olsun veya olmasın Hudeybiye'ye katılan tüm sahâbîler arasında taksim etti. Câbir b. Abdullah dışında, Hudeybiye ehlinden olup, Hayber'e iştirak etmeyen sahâbî yoktu. Rasûlullah (s.a.s.) ona da gazveye katılanların hissesi kadar hisse verdi.*”²⁰⁷

İbn Hişâm'ın, “*Câbir'in Hayber'e katılmadığı*” hükmünü nereden çıkardığını bilmiyoruz. Ancak Hz. Câbir'in Hayber'e iştirak ettiği kendi rivayetlerinden açıkça anlaşılmaktadır.²⁰⁸ O, Hayber günü, açlıktan ehlî eşek, katır ve atları kesip pişirmek için tencerelere doldurduklarını, bu haberi alan Rasûlullah (s.a.s.)'in ehlî eşek ve katır etini haram kıldığını,²⁰⁹ at ve yaban merkebi etini yediklerini,²¹⁰ Hayber'de soğan ve pırasa gibi kokusu hoş olmayan şeylerin de nehyedildiğini²¹¹ rivayet etmiş ve şahid olduğu bir çobanın iman etmesiyle alakalı mucizevî hadiseyi anlatmıştır.²¹² Hayber Gazvesi ile ilgili daha birçok rivayeti olan²¹³ Hz. Câbir'in Hayber Gazvesine katılmadığını söylemek -Allah'u A'lem- hatadır.

4.1.9. 'Habat Seriyesi (h. 8)

Câbir b. Abdullah (r.a.), hicretin 8. yılında Hudeybiye'den sonra vuku' bulan Habat Seriyesine de iştirak etmiştir.

O şöyle demektedir: “*Habat Ordusuna (جيش الخبط) katıldım. Ebû 'Ubeyde komutanımız idi. Şiddetli bir açlık yaşadık. Deniz, cansız büyük bir balık kıyıya attı. O balığa “'anber” denirdi. On beş gün bu balıktan yedik. Ebû 'Ubeyde, balığın bir kemiğini tuttu ve bir süvari altından geçti. Ebû 'Ubeyde, bize “Yiyiniz.” dedi. Medine'ye dönüp durumu Hz. Peygamber'e anlattığımızda: “Allah'ın sizin için çıkardığı bir rızıkta yiyiniz. Hatta yanınızda varsa bize de yediriniz.” buyurdu. Nihayetinde biraz getirdiler; Hz. Peygamber de yedi.*”²¹⁴

206 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 181.

207 İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 331, 349.

208 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 338, no: 15134; Zehebî, *a.g.e.*, II, 418.

209 Ahmed, *Müsned*, XXII, 354, no: 14463; XXIII, 136, no: 14840; Zehebî, *a.g.e.*, II, 113, 140.

210 Ahmed, *Müsned*, XXII, 343, no: 14450.

211 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 351, no: 15159.

212 Zehebî, *a.g.e.*, II, 418.

213 Ahmed, *Müsned*, XXII, no: 14161; XXIII, no: 14953.

214 Ahmed, *Müsned*, XXII, 240; no: 14337; XXIII, 289, no: 15047.

Başka rivayetlerde Hz. Câbir bu gazvede 300 kişi olduklarını, Kureyş'e ait bir kervanı takip etmek için Cuheyne arazilerine doğru gittiklerini ve aşırı açlık nedeniyle, ağaçlardan dökülen ve "habat" denilen yaprakları yediklerini, bu nedenle bu seriyyeye çıkan orduya "Ceyşu'l-Habat" (Habat Ordusu) denildiğini söylemiştir.²¹⁵ Rivayette geçtiği üzere bu seriyyede denizden kıyıya vuran dev balık, Hakk Teâlâ'nın zorluk anında sahâbeye bir ikramı olmuştur.

4.1.10. Mekke'nin Fethi (h. 8)

Câbir b. Abdullah (r.a.), Mekke fethinde de bulunmuş ve bu seferle ilgili de birçok bilgi aktarmıştır. Misal olarak o, "Rasûlullah'ın Fetih Günü, başındaki siyah sarığı ile Mekke'ye girdiğini,²¹⁶ "Fetih günü, Hz. Ömer'e, -Bathâ'da idi- gidip Kâbe içindeki tüm suretleri yok etmesini emrettiğini, Kâbe'deki tüm şekiller yok edildikten sonra Rasûlullah'ın (s.a.s.) içeri girdiğini"²¹⁷ rivayet etmiştir. Aynı şekilde, "Fetih günü (Ebû Bekir'in babası) Ebû Kuhafe'yi Allah Resulünün huzuruna getirildiğini, başındaki bembeyaz saçı gören Allah Resulü'nün: "*Onu evine götürün. Eşi saçını bir şeyle değiştirsin. Ama siyahtan sakınsın*" buyurduğunu aktarmıştır.²¹⁸

Yine o şöyle demektedir: "*Fetih günü birisi: Ey Allah'ın Resulü, Allah'ın sana Fethi nasip etmesi durumunda Beyt-i Makdiste namaz kılmayı kendime nezrettim.*" dedi. Rasûlullah (s.a.s): "*Burada kıl.*" buyurdu. Adam tekrar sorunca, Rasûlullah (s.a.s) tekrar: "*Burada kıl.*" buyurdu. Adam yine sorunca, Rasûlullah (s.a.s): "*o zaman nasıl yaparsan yap.*" buyurdu.²¹⁹

Görüldüğü gibi seferlerle ilgili en detaylı bilgileri içeren rivayetlerin birçoğu Hz. Câbir'den gelmişlerdir. Sünnet'i doğru anlamak için bu hususların göz önünde bulundurulmasının yararlı olacağı kanaatindeyiz.

4.1.11. Huneyn Gazvesi (h. 8)

Hicrî 8. yılda Rasûlullah (s.a.s.), Huneyn gazvesine çıktı. Câbir b. Abdullah (r.a.) da gazveye iştirak eden askerler arasında idi. O, iyi bir gözlemci sıfatıyla bu gazveyi ve gazve sonrasındaki ganimetlerin taksimini, uzunca rivayet ettiği hadislerde detaylıca anlatmıştır.²²⁰ Bu durum da onun en ön saflarda ve Hz. Peygambere yakın mekânlarda durmaya özen gösterdiğini göstermektedir.

4.1.12. Tebûk Gazvesi (h. 9)

İslam tarihinde önemli bir yere sahip olan Tebûk Gazvesinde de Câbir b. Ab-

215 Buhârî, Mağâzî, 62; Muslim, es-Sayd ve'z-Zebâih, 18; İbn Hibbân, *Sahih*, XII, 63

216 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 350, no: 15157.

217 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 326, no: 15109.

218 Ahmed, *Müsned*, XXII, 294; no: 14402; XXII, 346; no: 14455.

219 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 185, no: 14919.

220 Ahmed, *Müsned*, XXIII, no: 15027, 14561, 14733.

dullah (r.a.), Rasûlullah (s.a.s.)'ın yanında idi.²²¹ Münafıklar dışında mazeretsiz sadece üç Müslüman bu gazveye iştirak etmemişti. Onlar da sonrasında tövbe etmiş ve Allah tövbelerini kabul etmişti.²²²

Hz. Câbir'in anlattığına göre, Şam yolu üzerindeki Hicr-i Semûd'u geçerek²²³ Tebûk'e vardıklarında kimseyle karşılaşılmamış, Rum askerinin kaçtığı görülmüştür. Aynı şekilde Câbir, "*Rasûlullah'ın (s.a.s.), Tebûk'ta yirmi gece kaldığını ve dört rekatlı farz namazları iki rekat kıldığını*" söylemiştir.²²⁴ O, Tebûk dönüşü Rasûlullah'ın; "*Medine'de öyle kimseler vardır ki, siz ne kadar mesafe kat ettiyseniz ve ne kadar vadi inmişseniz onlar da (ecir ve sevapta) sizinleydiler. Onları hastalıkları geri bırakmıştı*"²²⁵ buyurduğunu da nakletmiştir.

Sünnetin tahammülü için gazvelerde Hz. Peygamber'in yanında olmak, sünneti görerek, dinleyerek ve sorarak almak elbette ki önemlidir. Özellikle bu seferlerle ilgili rivayetlerin seferlere iştirak eden ve iyi bir gözlemci olan birisinden gelmesi hata, noksan, ziyade gibi beşerden kaynaklanan kusurları en aza indirgeyeceği muhakkaktır.

Bu bağlamda iyi bir gözlemci olduğu anlaşılan Hz. Câbir, bütün sıkıntıları göze alarak Bedir ve Uhud dışında Medine Dönemindeki tüm gazvelere katılmış, bu sayede Rasûlullah'ın seferlerde söylediği ya da yaptığı kavli, fiili, takrîr ve vasfi birçok hadisi zabt etme fırsatı elde etmiştir.

4.2. Dört Halife Dönemi

Rasûlullah'ın vefatından sonra gerçekleşen fetihler, İslam'ın sınırlarını genişlettiği gibi, Sünnet'in de yeni yerlerde yayılmasını sağlamışlardır. Şüphesiz bu yeni mekânlara Sünnet'in ilk taşıyıcıları, fetih hareketlerine iştirak eden sahâbîler olmuşlardır. Daha sonra ise Sünnet, buralara yerleşen sahâbîler vasıtasıyla yayılmıştır.

Hz. Câbir, Rasûlullah'ın vefatından sonra gerçekleşen önemli muharebelere iştirak etmiş mücahit bir sahâbîdir. O ve onun gibi birçok sefer ve fetih orduları içinde yer alan alim sahâbîlerin, Sünnet'in yayılmasındaki katkıları büyüktür. Sünnet'in fetihler yoluyla yayılması bağlamında, Hz. Câbir gibi sahâbîlerin iştirak ettiği savaş ve seferlerin bilinmesi önem arz etmektedir.²²⁶ Hz. Câbir'in dört halife döneminde katıldığını tespit ettiğimiz savaşlar aşağıda verilmiştir.

221 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 35, no: 14675.

222 Tevbe, 117-118.

223 Ahmed, *Müsned*, XXII, 66, no: 14160.

224 Ahmed, *Müsned*, XXII, 44, no: 14139.

225 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 35, no: 14675.

226 Fetih Hareketlerinin Hadislerin Yayılmasına Etkileri için bkz. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi*, s. 109-111.

4.2.1. Yemâme Savaşı (h. 11)

H. Câbir'in Rasûlullah'ın vefatından sonra iştirak ettiği ilk savaş, Hz. Ebu Bekir döneminde vuku' bulup yüzlerce şehidin verildiği Yemâme Savaşıdır.

Peygamberlik iddiasında bulunan Yemâmeli Müseylimetü'l-Kezzâb'a karşı mücadele eden Sümâme b. Üsâl'in yardım talebine karşı Hz. Ebû Bekir evvela İkrime b. Ebû Cehil ve Şürahbîl b. Hasene komutasında bir ordu göndermiş ancak bu ordunun yeterli gelmemesi üzerine ikinci etapta Hâlid b. Velîd (r.a.) komutasında yeni kuvvetler göndermiştir. Bu kuvvetler arasında Câbir b. Abdullah da vardı. Ordu, Yemâme'de Müseylime'yi mağlûp ederek ortadan kaldırmıştır (12/633). Bu savaşta yaralılar dışında 70'i muhacir, 70'i Ensar'dan olmak üzere 600'den fazla şehit verilmiştir.²²⁷

Buhârî'nin, *Târih*'inde zikrettiği bilgilere göre; “Hz. Câbir bu savaşta yaralanmış ve yarası iyileşinceye kadar Yemâme'deki ‘Ukar denilen mevkiye kalmıştır. Hz. Câbir, burada kaldığı süre içinde insanlara Kitâb'ı öğretmiş, iyileşince de ilk fırsatta Medine'ye geri dönmüştür.”²²⁸ Ebû Nu'aym'in de zikrettiği bu bilgiler²²⁹ doğrultusunda diyebiliriz ki; Hz. Câbir, ilim edâsına Hz. Ebû Bekir'in hilafetinin evvelinde başlamıştır. Burada her ne kadar Buhârî, Câbir'in (r.a.) halka Kitâb'ı öğrettiğini zikretse de, onun Kur'an'ın beyanı olan Sünnet'i de öğrettiği şüphesizdir. Çünkü onun, Sünnet olmadan Kur'an'ın doğru anlaşılıp yaşanmasının mümkün olmadığını en iyi bilen biri olduğu izahtan varestedir.

4.2.2. Şam Muhasarası (h. 13)

H. Ebû Bekir'in başkomutan tayin ettiği Halid b. Velîd'i 600'den fazla şehidin verildiği Yemâme'de savaştıktan sonra daha birçok yerin İslam devleti sınırlarına katılmasını sağladıktan sonra Şam muhasarasına geçmiştir.²³⁰

Hicrî 11'de Yemâme savaşından sonra Hz. Câbir, Hicrî 13 yılında gerçekleşen Şam muhasarasında da yer almıştır. O, şöyle demektedir: “Şam'ı muhasaraya altına alan Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'a destek için giden Halid b. Velîd (ö. 21) komutasındaki ordunun içindeydim. Halid b. Velîd, Ebû 'Ubeyde'nin yanına vardığında Ebû 'Ubeyde: “Sen bana destek için geldin. Öyleyse buradaki insanlara namaz kıldırmak senin hakkındır. Buyur onlara namaz kıldır.” dedi. Hâlid b. Velîd, “Ben Rasûlullah'ın kendisi hakkında ‘her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni de Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'tır.’ dediği kişinin içinde olduğu cemaatin önünde imamlık yapamam.” diyerek bu teklifi kabul etmedi.²³¹

227 Mustafa L. Bilge, “Yemâme”, *DİA*, XLIII, 399-400; Krş. Taberî, *Târih*, II, 275 vd. (el-Mektebetü's-Şâmile); Suyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, Matbaatu's-Saade, Mısır, 1952, s. 67 vd.

228 Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, VIII, 183-184.

229 Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, V, 2731.

230 Mustafa Fayda, “Halid b. Velîd”, *DİA*, XV, 289-292.

231 İbn 'Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, XI, 210; Zehebî, *Tarih*, V, 378.

Hız. Câbir yaralandığı için muhtemelen Şam kuşatmasına kadar gerçekleşen fetihlerde bulunamamıştır. Ancak yarası iyileştikten sonra beklemeden ordudaki yerini tekrar almış ve Şam kuşatmasından sonra da cihada devam etmiştir.

4.2.3. Kadisiye Savaşı (h. 15)

Câbir b. Abdullah Hicrî 15'te Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55) komutanlığında Fârisî Sâsânî İmparatorluğuna karşı yapılan, Irak ve İran'ın fethiyle sonuçlanan Kadisiye savaşına da iştirak etmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a.), Hz. Ömer tarafından Irak cephesi başkomutanlığına getirildikten sonra, Kadisiye savaşında Sâsânîler'i büyük bir yenilgiye uğratarak Medâin'i fethetmiş ve Kûfe şehrini kurmuştur.²³²

Hız. Câbir şöyle demektedir: *“Biz Sa'd ile beraber Kadisiye savaşına katıldık. O vakitte Müslüman kadınlarla evlenme imkânımız olmadığından, Yahûdî ve Hıristiyan kadınlarla ancak evlenebildik. Sonrasında kimimiz eşini yanında tuttu kimi de boşadı.”*²³³ Bu rivayet, Câbir'in Kadisiye savaşına katıldığını ispat etmekle beraber seferlerinin uzun sürdüğünü ve sahâbenin fetihler esnasında halkla samimi ilişkiler kurduğunu, onları dinlerinde serbest bıraktıklarını, kendileriyle aile kuracak derecede onlara güven verdiklerini göstermektedir.

Başka bir rivayette Hz. Câbir, Kadisiye savaşına katılanları şöyle övmektedir: *“Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki; Kadisiye savaşına katılanların tamamı ahireti arzuluyordu. Onlar arasında, dünyayı da arzulayan bir tek kişi görmedik. Biz üç kişiyi; Tuleyha b. Huveylid, 'Amr b. Ma'di Yekrib ve Kays b. el-Mekşûh'i itham ettik, fakat baktık ki onlar da gayet güvenilir ve zahid kişilerdi.”*²³⁴

Sahâbîlerin de birer insan olmaları hasebiyle ahiret yanında dünyayı ve dünyalıkları da arzu etmeleri gayet doğaldır. Ancak burada Hz. Câbir Kadisiye savaşına katılanların amacının sadece ahireti kazanmak ve gönülleri fethetmek olduğunu müşahede ettiğini söyleyerek takvalarına duyduğu hayranlığı dile getirmiştir.

4.2.4. Sıffîn Savaşı (h. 36)

Sıffîn savaşı iki tarafta da Müslümanların olduğu İslam tarihinde önemli izler bırakan bir savaştır. İbn Abdilber ile İbnü'l-Kelbî'nin (ö. 204) naklettiğine göre, Câbir (r.a.) da Hz. Ali safında bu savaşa katılmıştır.²³⁵ İbnü'l-Esîr de onun Sıffîn'de Hz. Ali (r.a.) safında yer aldığını söylemektedir.²³⁶ Aslında onlarca Bedrî ve Bedrî olmayan sahâbî de, Hz. Alî safında Sıffîn savaşına katılmıştır. 'Ammâr

232 İbrahim Hatipoğlu, “Sa'd b. Ebü Vakkâs” *DİA*, XXXV, 372 vd.

233 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IX, 86, no: 16423.

234 Taberî, *Târîh*, (I-XI), thk. Muhammed Ebu'l-Fadl, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1969, IV, 19-20.

235 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, s. 114-115.

236 İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Gâbe*, I, 493.

b. Yâsir, Ebû Eyyüb el-Ensârî, Ebû Katâde, İbn Abbâs, ‘Ukbe b. ‘Âmir, Sehl b. Sa’d gibi meşhur sahâbîler bunlardan sadece bazılarıdır.²³⁷ Yüce Allah’ın bâğîlerle savaşmayı emrettiğini söyleyen İbn Teymiye ve onun görüşünde olan âlimler, Hz. Ali’nin yanında yer almayı vacip görmüş, yer almayanları ise Rasûlullah’ın fitneden uzak durma tavsiyelerine uydukları için yadırgamamışlardır.²³⁸ Buna göre Hz. Câbir’in ve diğer birçok sahâbînin, Sıffîn’de Hz. Alî safında yer alması gayet tabii karşılanmalıdır.

4.2.5. Rum Seferi (h. 58)

Hız. Câbir, Filistinli Mâlik b. Abdullah el-Has’amî’nin (ö. 60) ordusu içinde Rum seferine de çıkmıştır.²³⁹ Mâlik b. Abdullah, Muaviye, Yezîd ve Abdülmelik b. Mervân dönemlerinde 40 yıl Rum seferlerine çıkmıştır. Yaz aylarında çıkılan bu seferlere, “Savâif” الصوائف denirdi.²⁴⁰ İslam tarihçisi Tâberî’ye göre hicrî 58’de, Belâzurî’ye (ö. 279) göre ise Hicrî 46’da, İbn ‘Asâkir’e göre Hicrî 46 ile 58 tarihlerinde Mâlik b. Abdullah Rum diyarına gazvelere çıkmıştır.²⁴¹ Yâkut el-Hâmevî ise bu tarihi 146 olarak vermiştir ki bu bir hatadır.²⁴² Zira Mâlik b. Abdullah, tabiündandır ve Hz. Osman’dan semâ’ı vardır.²⁴³ Mâlik, bu seferlerden birinde çokça ganimet elde etmiş, Vân’ın Kuzey Batısındaki Rahvâ denilen yerde üç gün kalarak ganimetleri paylaşmış ve artanları satmıştır.²⁴⁴

Mâlik b. Abdullah, sefer esnasında Hz. Câbir’den dinlediği bir hadisi mürsel rivayet etmiştir. Bu rivayete göre Hz. Câbir, ayakları Allah yolunda tozlansın diye seferde bazen merkebinden inerek yaya yürümüştür. Ordu içinde yer alan Ebû’l-Musabbih (أبو المصباح) el-Hımsî²⁴⁵ olayı şöyle anlatmaktadır:

“Biz Mâlik b. Abdullah el-Has’amî’nin komutan olduğu, yaz mevsimindeki bir gazvede (Tarsus’a yakın) “Kalemye”²⁴⁶ yolunda seyrederken, Mâlik, Câbir b. Abdullah’ın atını güderek yaya yürüdüğünü gördü. Ona: “Ey Ebâ Abdallâh, Allah’ın sana ikram ettiği şu katırına binsene” dedi. Câbir: “Ben katırımı dinlen-

237 Zehebî, *Târih*, II, 306.

238 Yavuz Köktaş, *Günümüz Hadis Tartışmaları*, İFAV, İstanbul 2012, s. 165.

239 Mâlik b. Abdullah el-Has’amî el-Filistînî: Seriyeler Mâliki diye tanınır. Kimileri onun sahâbî olduğunu iddia etse de bu bir hatadır. O, Kibâr-ı Tabiîndendir. Muaviye, Yezîd, Abdülmelik b. Mervân dönemleri ile daha öncesinde Rumlarla yapılan gazvelerde 40 yıl komutanlık yapmıştır. Hicrî 60?’larda vefat etmiştir. Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, IV, 109.

240 Buhârî, *et-Târihu’l-Evsat*, I, 221; İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ğâbe*, V, 32.

241 Tâberî, *Târih*, V, 309.

242 Hamevî, *Mu’cemü’l-Buldân*, III, 108-109.

243 İbn ‘Asâkir, *Târihu Medineti Dumâşk*, XXVI, 466 vd.

244 Belâzurî, *Futûhu’l-Buldân*, Mektebetü’l-Hilâl, Beyrût 1988, s. 277.

245 İbn ‘Asâkir, *a.g.e.*, LXVII, 238-239.

246 Kâlemye, Tarsus’a yakın kendine özgü bir Rum Şehrinin adıdır. bkz. Hamevî, *Mu’cemü’l-Buldân*.

diriyor, size de yük olmuyorum. Hem ben Rasûlullah'ın: "Allah, ayakları kendi yolunda tozlanan kişiyi Cehenneme haram kılar." dediğini işittim. Hz. Câbir'in bu sözü Mâlik'in çok hoşuna gitti. Mâlik, herkesin duyacağı bir yere geldiğinde yüksek sesle: "Ey Ebâ Abdallâh, Allah'ın sana ikram ettiği şu katırına bin sene" dedi. Hz. Câbir, Mâlik'in niyetini anladı ve yeksek sesle: "Ben katırımı dinlendiriyor, kavmime de yük olmuyorum. Hem ben Rasûlullah'ın şöyle dediğini işittim: "Allah, ayakları kendi yolunda tozlanan kişiyi Cehenneme haram kılar." Ebû'l-Musabbih diyor ki: Bunu işiten insanlar hayvanlarından indiler. O gün Hz. Câbir kadar yürüyen kimse yoktu.²⁴⁷

Hicrî 56'da ise Muaviye'nin Mısır valisi Mesleme b. Muhalled'in emriyle, 'Âbis b. Sa'îd ile Mâlik b. Abdullah el-Has'amî "İstâzenne اصطاننة" gazvesine katılmışlar, oradan döndükten sonra da Girit adasına gitmişlerdir.²⁴⁸ İstâzenne, Fas'ta bir bölgenin adıdır.²⁴⁹ Hz. Câbir'in bu seferlere katılıp katılmadığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

Buhârî'nin rivayet ettiği "Câbir ile Ebû Sa'îd el-Hudrî gemide ayakta namaz kıldılar"²⁵⁰ ifadesinden Hz. Câbir'in bir deniz seferine de çıktığı anlaşılmaktadır. Aynı minvalde bir rivayet Abdurrezzâk'ın *Musannef* inde de yer almış, rivayete göre Ebû'd-Derdâ ile Ebû Hureyre de gemide olanlar arasındadır.²⁵¹ Bu seferin, yukarıda bahsi geçen Mâlik b. Abdullah el-Has'amî ile birlikte Girit Adasına yapılan sefer olma ihtimali vardır.

Dolayısıyla Hz. Câbir, Rasûlullah'ın (s.a.s.) vefatından sonra da birçok savaşa ve sefere çıkmış, gittiği her yere hızında taşıdığı Kitab ve Sünnet'i de götürmüştür. O, İslam'ın sınırlarının genişlemesine katkı sağladığı gibi Sünnet'in de yayılmasına öncülük etmiştir.

5. Etkilendiği Bazı Önemli Olaylar

Câbir b. Abdullah, hulefa-i raşidîn döneminde meydana gelen ve bütün ümmeti etkileyen siyasî birçok hadiseye de şahid olmuştur. Herkes gibi o da bu hadiselerden bazen doğrudan, bazen de dolaylı olarak etkilenmiştir. Doğal olarak bu etki onun hadis rivayetine de yansımıştır.

247 Buhârî, *et-Tarihü's-Sağîr*, I, 222; İbn 'Asâkir, *a.g.e.*, LXVII, 238; İbnü'l-Esir, İzzuddîn, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, (I-XI), Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987/1407, III, 358; İbn Hacer, *Ta'cîlu'l-Menfâa*, Dârü'l-Beşâri'l-İslamiyye, Beyrut, 1996/1416, II, 227-228.

248 İbn 'Asâkir, *a.g.e.*, XXVI, 472 vd; O tarihte 'Âbis, Mısır'a vali atanmış, Mâlik ise bir birliğe komutan olarak atanmıştır.

249 Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldân*, I, 211.

250 Buhârî, *Salât*, 19.

251 Abdurrezzâk, *el-Musannef*, II, 582, no: 4557; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 431, no: 6626.

5.1. Hz. Osman'ın Şehit Edilmesi (h. 35)

İslam tarihinde tamiri mümkün olamayan yaralar açan en önemli olaylardan biri Hicrî 35 yılında Medine’de evinde şehit edilmesidir. Hz. Osman şehit edilmeden önce, Hz. Câbir’in de aralarında bulunduğu bir heyeti sorunun çözümü için isyancıların yanına aracı olarak göndermişse de sorun çözülememiştir.

Hz. Osman’ın şehit edilmesi, ardi arkası kesilmeyen bir fitnenin kapısını aralamış; İslâm dünyasının temellerini sarsan iç savaşları da beraberinde getirmiştir.²⁵² O gün Mescid-i Nebevî’de cemaatle namaz kılınamamıştır. Ümmet içinde zuhûr eden ihtilaflar gün geçtikçe büyümüş, kısa zamanda kanlı savaşlar, neticede de muhtelif firkalar ortaya çıkmıştır. Karışan ortamdan nemalanmak isteyen münafiklar da boş durmayarak, sistemli bir şekilde Sünnet üzerinden İslam’a zarar vermeye yönelmişlerdir. Sünnet’in tarihte karşılaştığı en büyük tehlike olan hadis vaz’ı, sistemli bir hale gelmeye başlamıştır.²⁵³

Bu durum karşısında sahâbe-i kirâmdan her biri, kendi imkânları ölçüsünde ihtilafları önleme, Sünnet’i koruma, batıl firkalarla mücadele etme gibi hizmetlere yönelmişlerdir. Tâbi’ûn ulemâsı da bu acı olaydan sonra baş gösteren fitne karşısında daha uyanık olmaya, hadislerin isnâdı üzerinde daha dikkatle durmaya, haber kaynaklarını araştırmaya, râvîleri cerh ve ta’dilden geçirmeye, tenkit usulünü geliştirmeye başlamışlardır. Hz. Câbir’in de talebelerinden biri olan Şa‘bî (ö.104) isnâd hakkında araştırmayı başlatan kişi olmuştur.²⁵⁴

Hz. Osman’ın şehadetinden sonra daha uyanık olunması gerektiğini düşünen Câbir b. Abdullah (r.a.) ile diğer birkaç sahâbî, insanlara sahîh Sünnet bilgisini vermek ve nevzuhûr meselelere çözüm üretmek amacıyla, Medine’de kendilerini hadis rivayetüne ve fetva verme işine vermişlerdir. Onlar ömürlerinin sonuna kadar da bu hizmete sistemli bir şekilde devam etmişlerdir.²⁵⁵

5.2. Hz. Hüseyin’in Şehit Edilmesi (h. 61)

Birinci asrın müslümanları yaralayan en önemli hadiselerinden birisi de, Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin Hicrî 61’de Kerbela’da zalimane bir şekilde şehit edilmeleridir. Hz. Hüseyin, Yezid’e biat etmeyip karşı çıkınca, kimi sahâbilerce desteklenmiş, kimisi de onu teskin etmeye çalışmıştır. Câbir b. Abdullah (r.a.) da bu konuda Hz. Hüseyin’e destek vermeyen ve sessiz kalmayı tercih eden sahâbîlerden biri olmuştur. Aslında iki tarafta da yer alan sahâbîler hak üzere içtihat etmiş kimselerdir.

252 Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Çev: Salih Tuğ, Boğaziçi Yay. I, 276.

253 Mehmet Görmez, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, Otto, Ankara 2014, s. 68.

254 Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, *Müsned*, thk. Huseyn Selîm Esed, Dâru’l-Muğni, Riyâd 1420, I, 397, no: 433, 438; Raşit Küçük, “İsnad”, *DİA*, XXIII, 155.

255 İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, II, 321; Zehebî, *Târih*, V, 414.

İbn Haldûn, Kerbela vakasında Hz. Hüseyin'e muhalefet edip ona destek olmayan sahâbeyi yadırgamanın doğru olmadığını söylemektedir. Zira Hz. Hüseyin'e yardım etmeyip Yezîd'in yanında yer alan ve ona karşı gelmeyi uygun görmeyenler çoğunluktadır. Nitekim haklı olarak Kerbela'da savaştan Hz. Hüseyin, bu sahâbilerin şehadetini talep ederek: “*Câbir b. Abdullah'a, Ebû Sa'îd el-Hudrî'ye, Enes b. Mâlik'e, Sehl b. Sa'îd'e, Zeyd b. Erkam'a ve emsallerine sorun*” demiştir. Hz. Hüseyin bir içtihat ettiği için, bu sahâbilerin de içtihat ettiklerini biliyordu. Bu nedenle, kendisine yardım etmeyenleri bu fiilleri için yadırgamamış ve onlara cephe almamıştır.²⁵⁶

Hz. Hüseyin'in şehadeti bütün inananları derinden yaraladığı gibi Hz. Câbir'i de yürekten üzmüştür. Şî'a kaynaklarında geçen bazı asılsız rivayetlere göre Câbir (r.a.), Hz. Hüseyin'in mezarını kırkınıcı gününde ziyaret eden ilk kişidir.²⁵⁷ Neticede bu olay başta olmak üzere Ehl-i Beyte yapılan haksızlıklar Ehl-i Beyt sevgisini arttırmış, Şî'a fırkasının da güçlenmesine sebep olmuştur.

5.3. Harre Vakası (h. 63)

Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin şehit edilmesinin üzerinden uzun bir zaman geçmeden Hicrî 63 yılında Medine'nin doğusunda Şamlılar ile Medineliler arasında tarihte “*Harre vakası*” olarak bilinen bir kitâl vuku bulmuştur.

Kaynaklarımızda, Mescid-i Nebevî'de cemaatle namaz kılınmayan üç günden birinin de bu olayın meydana geldiği gün olduğu kaydedilir. (diğer iki gün ise Hz. Osman'ın şehit edildiği gün ile Ebû Hamza el-Hâricî'nin Medine'yi işgal ettiği gündür). Hişâm b. Urve de, babasının Harre günü kitaplarını yaktığını ve daha sonra buna çok üzüldüğünü belirtmiştir.²⁵⁸

İbn Hazm'ın ifadesiyle bu olay, mesâib-i İslam'ın en büyüklerinden biri olup, harpte müslümanların faziletlipleri, sahâbilerin dünyada kalanları ve tabiünün mümtazları haksızca katledilmişlerdir.²⁵⁹ Sahâbe'nin küçükleri arasında en âlimi sayılan Ebû Sa'îd el-Hudrî dahi, bu olayda bir mağaraya sığınmak²⁶⁰ mecburiyetinde kalmıştır. Yezid b. Muaviye döneminde gerçekleşen bu acı vakadan, Câbir b. Abdullah da etkilenmiş, malları yağmalanmıştır. Tebuk Seferi dönüşünde Hz. Peygamber'in kendisine verdiği bereket parasından kalan kısmını bu olayda Emevî askerleri almıştır.²⁶¹

256 İbn Haldûn, *Mukaddime*, Dâru'l-Erkam, Beyrut tsz., s. 442.

257 Emin, Seyyid Muhammed, *A'yanu's-Şi'a*, (I-X), Dâru't-Te'âruf li'l-Matbû'ât, İran 1403, IV, 46.

258 Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Harre Savaşı”, *DİA*, XVI, 246.

259 Ahmed, *Müsned*, XXII, 103, İbn Hazm, Ebî Muhammed Alî b. Ahmed b. Sa'îd, *Cevâmiu's-Sîre*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003/1424, 357-58,

260 Zehebî, *Tarih*, V, 552-554.

261 Ahmed, *Müsned*, XXII, 103, no: 14192; XXII, 273, no: 14376.

Hadis tarihinin en sıkıntılı ama önemli devresi işte bu yıllar olmuştur. Sahâbîler, bu zor şartlarda fevkalade bir gayret göstererek Sünnet'in tahammül ve edâsını başarıyla yürütmeyi başarmışlar, Rasûlullah'tan aldıkları ilmi eksiksiz aktarmak için gece gündüz demeden çalışmışlardır. Bu sayede Dört Halife Döneminin sonuna gelindiğinde tüm emanet noksansız, yeni emin ellerde yani tâbî'in neslinde toplanmıştır.

5.4. Abdullah b. Zübeyr'in Hilafeti (h. 64-73)

Harre vakasının akabinde Hicrî 64 yılında Abdullah b. Zübeyr, Yezid'e bia-ti reddedip halifelikliğini ilan ederek Mekke'ye hâkim olmuş, Yezid'in ölmesiyle, Irak ve Hicaz'la beraber Güney Arabistan, Mısır ve Suriye'nin bazı kısımlarında da hilafetini devam ettirmiştir. Abdullah b. Zübeyr'in bu hilafeti yaklaşık dokuz yıl sürmüştür.

Câbir b. Abdullah'ın bu dönemde sıkıntısız bir hayat yaşadığı söylenebilir. Zira Abdullah b. Zübeyr, onu danışma meclisine almış, zaman zaman onun görüşleri doğrultusunda kararlar almıştır. Abdullah b. Zübeyr, Hicrî 64'te Husayn b. Nümeyr ve ashâbının attığı mancınık taşlarından zarar görüp yanan ve darma-dağın olan Kâbe-i Muazzama'nın duvarlarını (yeniden inşa etmek üzere) yıkmak istediğinde, danıştığı kişilerin başında Câbir b. Abdullah ile 'Ubeyd b. 'Umeyr gelmiştir. İkisi de yıkma yönünde fikir beyan etmiş, İbn Abbâs ise; *"Korkarım ki sonradan gelenler yine yıkarlar ve bu yıkımların sonu gelmez, sonunda O'nun saygınlığına gölge düşer. Bunun için zarar gören yerleri onarmanı, İnsanlar Müslüman olurken ki Beyt'i, Rasûlullah'ın elçi olarak gönderildiği zamandaki taşlarıyla öylece bırakmanı daha doğru buluyorum."* diyerek olumsuz yönde görüş bildirmiştir. Ancak Abdullah b. Zübeyr: *"Sizden birinizin evi yanmış olsaydı onu yeniden inşa etmeden rahat etmezdi. O halde Rabbinizin beytini nasıl böyle bırakırım"* diyerek üç gün boyunca yaptığı istihareden sonra Câbir b. Abdullah'ın fetvası doğrultusunda yıkım işine başlamıştır...²⁶²

Abdülmelik b. Mervan'ın Hicrî 73'te hilafete gelmesiyle birlikte, Vali Haccâc'ın Abdullah b. Zübeyr'e karşı gerçekleştirdiği, altı buçuk ay süren Mekke muhasarası neticesinde, atılan taşlardan Mescid-i Haram tekrar büyük zarar görmüş ve Abdullah b. Zübeyr de şehit edilmiştir.²⁶³

Hicrî 73'te Abdülmelik b. Mervân, Hz. Osman'ın azatlısı Târik b. 'Amr'ı Medine'ye vali atamış, o da bazı hususlarda Hz. Câbir'e danışmayı ihmal etme-

262 es-Sallâbî, Ali Muhammed, *Hilâfetu Emîri'l-Mü'minin, Abdillâh b. Zübeyr*, Müessesetu İkra', Kahire, 2006/1427, s. 141, krş. Taberî, *Târih*, (I-XI), Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1969, VI, 520; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, Kahire 1350-51, I, 308; İbn Kesîr, 'İmâdu'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, (I-XXI), thk. Abdullah b. Abdulmuhsin, Cîze 1417/1997, XI, 69.

263 Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, I, 304-307; Mehmet Emin Özafşar, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001, s. 32-33.

miştir. O da Abdullah b. Zübeyr (r.a.) gibi Hz. Câbir'in fetvalarını dikkate almıştır. Örneğin Câbir'e danışarak 'Umrâ konusunda vâris'e hak tanımıştır.²⁶⁴ Fakat onun valiliği beş ay gibi çok kısa bir dönem sürmüştür.

5.5. Haccâc'ın Medine'ye Gelişi (h. 74)

Târık b. 'Amr'ın Medine valiliğinin ardından Abdülmelik b. Mervân Hicrî 74 yılında, Haccâc b. Yûsuf es-Sakafî'yi Haremeyn ve çevresine sonrasında da Irak'a vali olarak atamıştır. Haccâc'ın vali olarak atanmasıyla Hz. Câbir ile Medine'deki diğer hayattaki sahâbiler için sıkıntılı günler yeniden başlamıştır.

Haccâc, Mekke'de Beytullâh'ı binâ ettikten sonra Medine'ye yürümüş, Medine'de kaldığı üç ay zarfında halkına büyük sıkıntılar çektirmiştir. Özellikle Emevîler'in muhaliflerine çok sert ve acımasız davranmış, aralarında Enes b. Mâlik ile Sehl b. Sa'd'ın de bulunduğu pek çok kişiye eziyet etmiştir. Yönetimin haksız uygulamalarına karşı çıkan Câbir b. Abdullah da bu haksızlıklardan nasibini almıştır.

Haccâc, bu güzide üç sahâbiyi aşağılayarak halk nazarında değerlerini düşürmek için asılsız suçlamalarla, örneğin "Hz. Osman'a destek vermemek ve böylece ölümüne sebep olmakla" onları suçlamış, Hz. Enes b. Mâlik ile Sehl b. Sa'd'ın boyunlarını, Câbir b. Abdullah'ın ise hem elini hem de boynunu bakırla damgalamıştır.

Rivayete göre Haccâc, sahabî Sehl b. Sa'd es-Sâ'idî'yi (ö. 88) yanına çağırarak: "*Müminlerin Halifesi Hz. Osman'a niye yardım etmedin?*" diye sormuş, Sehl b. Sa'd (r.a.); "*(Yardım) Ettim*" dediyse de Haccâc, "*Yalan söyledin*" diyerek boynunun bakır ile damgalanmasını emretmiş ve damgalanmıştır.

Haccâc, özellikle Câbir b. Abdullah'ın mensubu olduğu Benû Selime yurdunda halen kendisine nisbet edilen bir mescid inşa etmiş, bununla adeta orada ikamet edenlere gözdağı mahiyetinde ikinci bir uyarı vermek istemiştir.

Emevî iktidarının bu haksız ve tak taraflı siyaseti, toplumda sosyal ve ekonomik dengesizliklere sebep olmuş, neticede değişik siyasi, fikri hareketlerin oluşmasına ve hatta isyanına sebep olmuştur. Ortaya çıkan yeni batıl fikir ve fırkalarla mücadele yine hayatta kalan Hz. Câbir ve onun gibi birkaç sahâbiye kalmıştır.

6. Vefatı

Câbir b. Abdullah (r.a.), ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetmiştir.²⁶⁵ Bir rivayetinde şöyle demektedir: "Beni gözlerimle imtihan edene yemin olsun ki, o gün Rasûlullah'ın parmaklarından su pınarlarının aktığını gördüm. O, her-

264 Ahmed, *Müsned*, XXII, 111; no: 14126, 15077; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XI, 507, no: 23061.

265 İbn Abdilber, *el-İsti'âb*, s. 115; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 493.

kes abdest alıncaya kadar parmaklarını kaldırmadı.”²⁶⁶ Başka bir rivayette ise, “Benden gözlerimi alana yemin ederim ki,” diyerek hadisi rivayet etmekte râvî de, Hz. Câbir’in gözlerinden amâ olduğunu beyan etmektedir.²⁶⁷

Beşîr b. Selmân da şöyle demektedir: “*Abdullah b. Zübeyr katledildiğinde, Haccâc bize geldi, namazı zayi ediyordu. (Yani tehir ediyordu). Muhammed b. Ali²⁶⁸ ile birlikte (durumu sual etmek için) Hz. Câbir’in yanına geldik. Hz. Câbir’in gözleri kör olmuştu.*”²⁶⁹ Hz. Câbir’in gözlerinin hicrî 73’den önce kör olduğu bu rivayetten anlaşılmaktadır. Zira Abdullah b. Zübeyr hicrî 74’te şehit edilmiştir. Hz. Câbir’in talebesi Ebû Cafer de, Câbir’in yanına girdiklerinde kendisinin genç, Câbir’in ise gözlerinin kör olduğunu söylemiştir.²⁷⁰ Ebû Cafer’in hicrî 56’da dünyaya geldiği dikkate alındığında hicrî 70’lerde Hz. Câbir’in gözlerini kaybettiği anlaşılr.

Hz. Câbir gözlerinden âmâ olduktan sonra da²⁷¹ sünnet adâsına ara vermemiş talebelerini bazen evinde bazen de evine yakın olan Benî Harâm mescidinde ağırlamıştır. Muhammed b. Alî (ö. 114); “*Biz Câbir’in Benû Selime yurdundaki evine giderdik. Evinde bize ayakta namaz kıldırırdı*” demektedir.²⁷²

Hz. Câbir’in vefat tarihi hakkında Hicrî 60-98 tarihleri arasında farklı tarihler zikredilmiştir.²⁷³ İbnü’l-Esîr ile İbn Abdilber Hicrî 74’ü tercih ederken,²⁷⁴ Halîfe b. Hayyât Hicrî 68’de vefat ettiğini söylemiştir.²⁷⁵

Câbir b. Abdullah’ın hicret sırasında on altı yaşında olduğu, vefat ettiğinde ise doksan dört yaşında olduğu²⁷⁶ dikkate alındığında Hicrî 78’de vefat ettiği²⁷⁷ kuvvet kazanmaktadır. Âlimlerin büyük çoğunluğu da, Abdümelik b. Mervân’ın hilâfeti döneminde, Medine’de hicrî 78’de, doksan dört yaşında vefat ettiğini zikretmişlerdir.²⁷⁸

266 Ahmed, *Müsned*, XXII, 14, no: 14115.

267 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 146, no: 14860.

268 Ebû Cafer Muhammed el-Bakır’dır.

269 Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr*, II, 99; *et-Târihu’l-Evsat*, I, 216; el-Mizzî, Cemaluddîn Ebu’l-Haccac Yusuf, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâ’r-Ricâl*, (I_XXXV), Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 1994/1415, IV, 169.

270 Buhârî, *et-Târihu’l-Evsat*, I, 309.

271 Ebu Nu’aym, *Ma’rifetu’s-Sahâbe*, II, 529

272 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 353, no: 1377.

273 Tabarânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, II, 181; İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, Tsh. ‘Adil Mürşid, Dâru’l-İ’lâm, ‘Ammân 2002/1423, s. 115; İbn ‘Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, XI, 212; İbnü’l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli’l-Eser*, s. 145; Zehebî, *Târih*, V, 336; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 122; İbn ‘Kunfuz, Ahmed b. Hasen b. Alî, *el-Vefeyât*, thk. ‘Âdil Nuveyhid, Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, Beyrut, 1983/1403, s. 81.

274 İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, s. 115; İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ğâbe*, I, 493.

275 Halîfe b. Hayyât, *Târih*, s. 265.

276 Ebu Nu’aym, *Ma’rifetu’s-Sahâbe*, II, 529.

277 İbn ‘İmâd, *Şezerâru’z-Zeheb*, I, 319.

278 Taberânî, *el-Mü’cemu’l-Kebîr*, II, 181; Bağavî, *Şerhü’s-Sünne*, (I-XV), el-Mektebetü’l-İslâmî,

Câbir b. Abdullah İkinci Akabe Biatı'na katılan Medinelilerden, son vefat eden sahâbîdir.²⁷⁹ Zehebî'nin naklettiği bir rivayette şu ifadeler yer almaktadır: “*Câbir b. Abdullah'ın vefatı üzerine Benû Selime yurdunda (cenazesi için) toplanıldı. Cenazesi, odasından sedir üzerinde çıkarıldı. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib, sedirin iki direği arasında cenazeyi taşıyordu...*”²⁸⁰

Câbir b. Abdullah daha hayatta iken, cenaze namazını kendisine ve onun gibi birçok sahâbîye eziyet veren Haccâc'ın (ö. 95) kıldırmasını vasiyet etmişti. Bu nedenle Haccâc, cenazede bulunmuşsa da²⁸¹ namazını Medine valisi Ebân b. Osman, Kubâ'da kıldırıştır. Ebân, Câbir'e verdiği değeri göstermek için cenazesinin altına bürdesini sermiştir.²⁸²

Katâde, İbn Salâh ve İbn Hacer gibi büyük âlimlerden bazıları, Medine'de vefât eden son sahâbî'nin Câbir b. Abdullah (r.a.) olduğunu söylemişlerdir.²⁸³ Muhammed Mustafâ el-A'zamî de bu görüştedir.²⁸⁴ el-Beğavî ise, Medine'de son vefat eden sahâbînin Câbir b. Abdullah olmadığını, böyle bir söylemin de hata olduğunu söylemiştir. Ona göre Medine'de son vefat eden sahâbî Sehl b. Sa'd'dır.²⁸⁵ Sehl b. Sa'd'ın hicrî 88 veya 91'de vefat ettiği²⁸⁶ dikkate alındığında, el-Beğavî'nin haklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hz. Câbir'in muammerûn'dan biri olması, tabî'undan birçok kimsenin onunla mülâkî olmasına imkân sağlamıştır. Subhî es-Sâlih, “*Makbul görüşe göre Ebû Hanîfe tabî'ındendir.*” dedikten sonra, onun Câbir b. Abdullah dâhil beş sahâbî-yi gördüğünü ve onlardan rivayette bulunduğunu söylemiştir. Hz. Câbir'in hicrî 98'de vefat ettiğini söyleyen âlimlere göre bu iddia, kısmen doğru kabul edilebilir ancak, hicrî 78'de vefat ettiği nazar-ı dikkate alındığında -ki meşhur olan da budur- Ebû Hanîfe'nin hicri 80 olan doğum tarihi, Câbir'in vefatından sonraya tekabül edeceğinden bu iddia mümkün görünmemekte ve bu bağlamda Ebû Hanîfe'nin Hz. Câbir'den müsned hadisler rivayet etmesi de imkânsız olmaktadır.

Beyrut 1403/1983, I, 30; Zehebî, *Târîh*, V, 336; Abdulmelik b. Mervân, h.65-86 yılları arasında hilafet tahtında kalmıştır.

279 Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, II, 529; İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*; s. 446; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Gâbe*, I, 492; Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, *DİA*, XXXV, 494.

280 Zehebî, *Târîh*, V, 381.

281 Buhârî, *Târîhu'l-Evsat*, I, 221; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 122-123; Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*'inde Câbir'in cenaze namazını Haccâc'ın kıldırdığına dair bir rivayete yer vermiştir.

282 Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, II, 529-530; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, s. 115; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, I, 493.

283 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XVIII, 348, (no: 34598); İbn Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, s.300; İbn Hacer, *Tehzib*, II, 281; Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, (I-II), Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1368/1967, I, 181-183; Zehebî, *Târîh*, II, 417, (el-Mektebetü's-Şâmile).

284 A'zamî, Muhammed Mustafâ, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 51.

285 İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 122.

286 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, s. 308.

Dolayısıyla Hz. Câbir, hicrî 70'lerde gözlerini kaybetmiş, 94 yaşında iken hicrî 78'de Medine'de vefat etmiştir. Cenaze namazı Kubâ'da Medine Valisi Ebân b. Osman tarafından kıldırılmıştır. O, İkinci Akabe'ye katılanlardan Medine'de vefat edenlerin sonuncusudur.

7. Adını Taşıyan Türbe ve Mescitler

Bilindiği gibi, sahabe türbelerinin çoğu hakkında kesin ve güvenilir bilgi bulunmamaktadır. İbn Teymiyye (ö. 728), birçok makam gibi Harran'da da Hz. Câbir'e nisbet edilen bir makamın bulunduğunu ifade etmiştir.²⁸⁷ Yaptığımız araştırmada Harran'ın 20 km. kuzeyindeki Câbir el-Ensâr (Yardımcı) köyünde, ona atfedilen bir türbe (meşhed) ile yanında yine onun adını taşıyan bir caminin bulunduğunu tespit ettik.

Daha önce zikredildiği gibi, aslında Hz. Câbir, Medine'de vefat etmiş, cenaze namazı da Medine Valisi Ebân b. Osman tarafından kıldırılmıştır. Bu nedenle kabri Harran'da değil Medine'dedir. Harran'da adına bir türbenin bulunuyor olması, onun Harran'a gelmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. Harran, Urfa'dan sonra Hz. Ömer devrinde Hicrî 19 yılında İyâz b. Ganem tarafından fethedilmiştir.²⁸⁸ Hz. Ömer bölgenin fethiyle daha önce Hâlid b. Velîd'i görevlendirmiş, ölümü üzerine de bölgenin fethiyle İyâz b. Ganem görevlendirilmiştir.²⁸⁹

Câbir b. Abdullah'ın, Hâlid b. Velîd'in ordusu içinde Yemâme'de bulunduğu ve Şam fethine katıldığı daha önce zikredilmişti. Harran'ı da içine alan el-Cezîre bölgesi²⁹⁰ Şam ordusu tarafından fethedildiğine göre Hz. Câbir'in Harran'a gelmiş olma ihtimali kuvvet kazanmaktadır. Dolayısıyla Harran'daki mekân, Hz. Câbir'in mezarının bulunduğu bir türbe değil, onun adına yapılan bir meşheddir. Nitekim Siirt Merkezde de onun talebelerinden Muhammed b. el-Munkedir'e ait bir meşhed bulunmaktadır.

Harran'daki bu meşhed dışında, İstanbul Suriçi Ayvansaray Çember sokakta da, "Câbir Camii" isminde bir yapı vardır.²⁹¹ Doğu Roma döneminden kalma yapı, yunan haçı tipindedir. Bu yapı XVI. yüzyılın ilk yıllarında 1490 tarihinde

287 İbn Teymiyye, *Ra'su'l-Hüseyin*, thk. Seyyid Cemîlî, b.y.y. tsz., s. 200.

288 Ramazan Şeşen, "Harran", *DİA*, XVI, 237-240.

289 Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, s. 9; Krş. Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Dâru Sâdir, Beyrut tsz, II, 157.

290 el-Cezîre, İslâm'dan önce ve İslâm tarihinin başlarında bu bölgeye yerleşen Arap kabilelerine göre "Diyârimudar", "Diyârrebîa" ve "Diyâribekr" olmak üzere üç tarihî bölgeye ayrılmıştır. el-Cezîre'nin Diyârimudar kısmında Urfa, Harran, Rakka (Suriye), Samsat, Re'sül'ayn; Diyârrebîa kısmında Musul, Nusaybin, Sincar (Irak), Dârâ, Cizre; Diyâribekr kısmında Âmid (Diyarbakır), Mardin, Meyyâfârikın (Silvan), Hasankeyf gibi önemli merkezler yer alır. bkz. Ramazan Şeşen, "Cezîre", *DİA*, 1993, VII, 509-511; Aynı Müellif, *Harran Tarihi*, TDV. Ankara 1993, s. 8-9.

291 *DİA*, "İstanbul", *DİA*, XXIII, 245; <http://www.tas-istanbul.com/index.php/semtileri/ayvansaray/item/1931-hzcabir-camii>, Erişim:12.09.2014.

II. Beyazıt döneminde camiye dönüştürülmüş, mihrabı yanındaki hücre sahâbeden Câbir b. Abdullah'ın (veya Câbir b. Semüre'nin) kabri olarak kabul edilmiş ve bir türbe haline getirilmiştir.²⁹²

Yukarıda geçtiği üzere Hz. Câbir'in Medine'de medfûn olduğu kaynaklarımızda açıkça zikredildiğinden, kabrinin İstanbul'da da olmadığı açıktır. Ayrıca Câbir'in İstanbul seferine iştirak ettiğine dair herhangi bir bilgiye de ulaşamadık.

8. Rivayetleri

Rivayet ettikleri hadis sayısına göre sahabileri *muksirûn ve mukillûn* olmak üzere ikiye ayıran âlimler, Câbir b. Abdullah'ı muksirûn yedi sahâbî arasında saymışlardır.²⁹³ Onun rivayetleri Bakî b. Mahled'in *Müsned'ine* göre 1540 iken,²⁹⁴ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'ine* göre 1220'dir.²⁹⁵

Hz. Câbir'in rivayetlerinin tamamının Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'inde* yer almadığı yapılan araştırmadan anlaşılmaktadır. Aslında diğer kaynaklar gibi Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'i* de bütün hadisleri almamıştır.²⁹⁶ Nitekim önemli müsned ve sünenlerdeki hadisleri cemedan İbn Kesîr'in *Câmi'u'l-Mesânîdi ve's-Sünenen* adlı eserine göre Câbir'in rivayetlerinin sayısı mükerrerler dâhil 1951'dir. Câbir b. Abdullah'ın Kutub-i Sitt'e'de 962 rivayeti bulunmaktadır. Mükerrerler de dâhil edildiğinde bu sayının 1140'ın üzerine çıktığı görülmektedir. *Sahîhayn'de* ise 210 rivayeti bulunmakta, bunlardan 60'ı hem *Buhârî* ve hem de *Müslim'de*, 24'ü sadece *Buhârî'de*, 126'sı da sadece *Müslim'de* yer almaktadır.²⁹⁷

Hz. Câbir, Resûlullah dışında Hz. Ömer, Ebû Sa'îd el-Hudrî başta olmak üzere birçok sahâbîden de hadis almıştır.²⁹⁸ O, az da olsa tabi'undan Ümmü Külsûm bint Ebû Bekir (ö. 58?)²⁹⁹ ile Zekvân Ebû 'Amr'dan (ö. 63)³⁰⁰ da hadis rivayetinde bulunmuştur.

292 Semavi Eyice, "Haliç", *DİA*, XV, 273.

293 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, s. 115; İbn Hazm, *Esmâu's-Sahâbe'r-Ruvât*, thk. Mas'ad Abdü'l-Hamîd es-Sa'dî, Mektebetu'l-Kur'an, Kahire tsz. s. 15; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 493.

294 İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 363.

295 50 ciltten oluşan *Müsned'in* XXII ile XXIII. ciltleri "Câbir b. Abdullah'ın Müsnedi"ne ayrılmıştır. (XXII, 14112-14634 (522 adet); XXIII, 14635-15299 (665 adet); Ayrıca; *Müsned'in* değişik yerlerinde de 36 tane daha rivayeti vardır. Müsnedindeki 3 rivayet de ona ait değildir. bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğerleri, Müessesetu'r-Risâle, (I-L), Beyrut 1999/1420, XXII, XXIII.

296 İbn Hazm, *Esmâu's-Sahâbe'r-Ruvât*, s. 16; Zekeriya Tüfekçioğlu, *Hadis Edebiyatı'nda Müsnedler*, MÜSBE, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, s. 4.

297 İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, s. 389; İbnü'l-Cevzî, Câbir'in sadece Buhârî'de olan rivayetlerinin sayısını 26 olarak vermektedir.

298 Abdurrahman ECE, *Câbir b. Abdullâh ve Hadis Tarihindeki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 125-126.

299 İbn 'Asâkir, *Târihu Medîneti Dimâşk*, XI, 208; Zehebî, *Tarih*, V, 378; Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâ'* I, 142.

300 Ahmed, *Müsned*, XLI, 375.

Ondan da İbn Ömer, Enes b. Mâlik,³⁰¹ Mahmûd b. Lebîd el-Ensârî (ö. 96), Ebû Hureyre,³⁰² Ebû Sa'îd el-Hudrî³⁰³ ve İbn Abbâs gibi birçok sahâbî ve onlarca tâbî hadis rivayetinde bulunmuştur. Talebeleri arasında ilk etapta tâbînden müfessir âlim İkrime b. Abdillâh el-Berberî el-Medenî (ö.105), Ebû Abdillâh Urve b. Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid el-Kureşî el-Esedî (ö.94) ile oğlu Hişâm b. Urve (ö.146), Bilâl b. Sa'd ed-Dımaşkî (ö. 110[?]), siyer ve meğâzî müellifi muhaddis Ebû Süleymân Dâvûd b. el-Husayn el-Medenî el-Ümevî (ö.135)'nin babası Husayn, Basra'nın önde gelen âlimlerinden, kavminin 'ârifî, muhaddis Ebû Nadre (ö.108), Medineli tâbî ve muhaddis Ebû Sa'd Saîd b. Ebî Saîd Keysân el-Leysî el-Makbûrî (ö.125), Ebû Eyyûb Süleymân b. Yesâr el-Medenî (ö.107) muhaddis ve fakih Ebû Abdirrahmân Tâvûs b. Keysân el-Hemdânî el-Yemânî el-Havlânî el-Himyerî (ö.106), Medineli meşhur yedi fakihten biri olan hadis ve siyer âlimi Yemenli tâbî Ebû Abdillâh Vehb b. Münebbih b. Kâmil es-San'ânî (ö.114), Medine tefsir ekolünün öncülerinden Ebû Üsâme Zeyd b. Eslem el-Adevî el-Ömerî (ö. 136), İsnâşeriyye'nin dördüncü ve İsmâiliyye'nin üçüncü imamı kabul edilen Ebû'l-Hasen Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib (ö.94), İsnâşeriyye'nin beşinci ve İsmâiliyye'nin dördüncü imamı Muhammed el-Bâkır Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib (ö. 114[?]), mutlak müçtehit ve muhaddis olarak tanınan Leys b. Sa'd (ö.175), el-Hasan el-Basrî, meşhur hadis âlimi eş-Şa'bî (ö. 104) ve hadis hâfızı Ebû'z-Zübeyr el-Mekkî (ö.126) göze çarpmaktadır.³⁰⁴

Bunların dışında, Sa'îd b. Müseyyeb, Mücâhid, 'Atâ b. Ebi Rebâh, Ebû Seleme, Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye, Sâlim b. Ebi'l-Ca'd, 'Âsım b. Ömer b. Katâde, Sa'îd b. Mînâ, Mühârib b. Disâr ve daha birçok kişi Hz. Câbir'in hadislerini nakletmişlerdir.³⁰⁵ Bu isimler, her ne kadar yüzleri bulsa da aslında Hz. Câbir'den 10'un üzerinde hadis rivayet eden sadece 23 talebesi vardır.³⁰⁶ Çeşitli vesilelerle onunla karşılaşmış bir-iki hadis alanlar çoğunluktadır.

Hadislerin tarihte maruz kaldıkları en büyük tehlike şüphesiz hadis uydurma hareketidir.³⁰⁷ Câbir b. Abdullâh adına da onlarca, hatta İmâmiyye Şi'a'sının kay-

301 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 48; no: 14697.

302 Ahmed, *Müsned*, XXIII, 176; no: 14901.

303 Accâc el-Hatîb, *es-Sünne Kable'l-Tedvîn*, 480.

304 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IV, 382-392; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, II, 529 vd. İbn Hacer, *el-İsâbe*, İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, s. 114, no:296; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 307, no:647; Zehebî, *Târîh*, V, 378; Abdurrahman ECE, *Câbir b. Abdullâh ve Hadis Tarihindeki Yeri*, s. 198 vd.

305 Zehebî, *Târîh*, V, 378.

306 İsimleri ve daha geniş bilgi için bkz. Abdurrahman ECE, *Câbir b. Abdullâh ve Hadis Tarihindeki Yeri*, s. 289.

307 Mehmet Görmez, *Hadis İliminin Temel Meseleleri*, s. 68.

nakları da dikkate alınırsa yüzlerce hadisin uydurulduğu görülmektedir.³⁰⁸ Adına uydurulan rivayetler bir araya getirildiğinde çoğunluğunun Râfîzîler tarafından uydurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kendi şeyhlerinden biri, “*Her güzel gördükleri şeyi hadis diye uydurduklarını*”³⁰⁹ söylemiştir. Makalemizin sınırlarını aşmaması için detaylara girilmeyecektir.³¹⁰

---

308 Abdurrahman ECE, *a.g.e.*, s. 289.

309 el-Leknevî, *el-Âsâru'l-Merfû'a*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, s.15; İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 39.

310 Hz. Câbir adına uydurulan rivayetler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Abdurrahman ECE, *a.g.e.*, s. 287 vd.

9. Sonuç ve Değerlendirme

Uhud'un ilk şehidi olan Abdullah b. 'Amr'ın tek erkek oğlu Câbir b. Abdullâh (r.a.)'ın küçük yaşta babasıyla beraber ikinci Akabe Biati'nda bulunduğu, hicretten sonra da gerek hazarda gerek seferde hep Rasûlullah'ın en yakınında olmaya çalışarak sünneti öğrenmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Fakir olması ve babasından geriye kalan kız kardeşlerine bakmak zorunda kalması onu hadisleri öğrenmekten geri bırakmamıştır. Bedir ve Uhud dışında Hz. Peygamber'in yanında katıldığı tüm seferlerle ilgili önemli ve çoğu zaman detaylı bilgiler vermesi onun iyi bir gözlemci olduğunu ve Rasûlullah'ı pür dikkat takip ettiğini göstermektedir.

Rasûlullâh'ın vefatından sonra Yemâme Savaşı, Şam kuşatması, Kadisiye, Sıffîn ve Rum Seferi gibi önemli savaşlara iştirak eden Hz. Câbir, gittiği yeni yerlerde sünnetin/hadislerin seferler yoluyla yayılmasına büyük katkı sağlamış, Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle fitnelerin baş gösterdiğini görünce kendisini hadis rivayetine vermiştir. İkamet ettiği Medine başta olmak üzere, Mekke, Mısır ve Şam'dan birçok hadis talebesi yetiştirmiştir.

Kur'an ve Sünnet hizmetinde geçirdiği bir asra yakın ömründe hadislerin tahammül ve edâsı için gösterdiği azim ve kararlılık, Hz. Peygamber'e duyduğu sevgi ve cihad aşkı ile arkasında bıraktığı yüklü ilim onun on binlerce sahâbî arasında meşhur olmasını sağlamıştır. Mükerrerler dâhil 1951'i bulan rivayetleri, Kütüb-i Sitte başta olmak üzere birçok hadis kaynağında yer almıştır. Bununla beraber Hz. Câbir adına uydurulan rivayetler de az değildir.

Kaynakça

A'zamî, Muhammed Mustafa, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1993.

Abdurrahman b. Abdullah el-Kuraşî el-Mısırî, *Futûhu Mısır ve Ahbâruhâ*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1416/1996.

Abdurrezzâk, Ebû Bekir b. Hemmâm, *el-Musannef*, (Ma'mer b. Râşid'in Câm'i ile birlikte), thk. Habîburrahmân el-A'zamî, Beyrut, el-Meclisü'l-'İlmî-el-Mektebü'l-İslâmî, 1403.

Accâc el-Hatîb, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, Kahire, Mektebetu Vahbe, 1988/1408.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğerleri, Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, (I-L), 1999/1420.

Ahmed Sadr Hâc Seyyid Cevâdî, Kâmirân Fânî ve Behâuddin Hezâmşâhî, *Dâiretü'l-Me'ârif Teşeyyu'*, Tahrân, 1375.

Aras, M. Özgü, "Hammâd b. Ebû Süleyman", *DİA*, c. XV.

Avcı, Casım, "Benî Kurayza", *DİA*, c. XXVI.

Bağavî, Hüseyin b. Mes'ûd, *Şerhü's-Sünne*, (I-XV), Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.

el-Bağdâdî, Hatîb, Ebû Bekir b. Ahmed b. Ali, *er-Rihle fi Talebi'l-Hadîs*, thk. hk. Nûreddîn 'İtr, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1975/1395.

Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ b. Dâvûd, *Futûhu'l-Buldân*, Beyrut, Mektebetu'l-Hilâl, 1988.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, (I-X), (*el-Cevherü'n-Nakî* ile birlikte), Haydarâbad, Meclisu Dâireti'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, 1344/1925.

Bezzâr, *el-Behru'z-Zehhâr/Müsned*, (I-XV), Medine, Mektebetu'l-İlm ve'l-Hikem, 2005/1426.

Bilge, Mustafa L., "Yemâme", *DİA*, c. XLIII.

Bozkurt, Nebi "Sarık", *DİA*, c. XXXVI, İstanbul, 2009.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Mustafa Dîb el-Buğa, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 1993.

_____, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Beyrut, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1407/1986.

_____, *el-Edebül-Müfred*, thk. Muhammed Fuad Abdulkaki, Beyrut, Dâru'l-Beşâir, 1989/1409.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, *Müsned*, thk. Huseyn Selîm Esed, Riyâd, Dâru'l-Muğnî, 1420.

DİA, "İstanbul", *DİA*, c. XXIII, İstanbul, 2001.

Döndüren, Hamdi, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul, Erkam Yayınları, 2010.

Ece, Abdurrahman, "Câbir b. Abdullâh ve Hadis Tarihindeki Yeri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt, 2016.

Ebu Nu'aym, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, (I-VII), thk. 'Adil b. Yusuf el-'Azâzî, Riyâd, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1998/1419.

Ebû Zür'a ed-Dimaşkî, Abdurrahman b. 'Amr, *Târîhu Ebû Zur'a ed-Dimaşkî*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996/1417.

Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *DİA*, c. XXXV.

Emin, Seyyid Muhammed, *A'yanu's-Şî'a*, (I-X), İran, Dâru't-Te'âruf Li'l-Matbû'ât, 1403.

En-Nemrî, İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, thk. Fuhaym Muhammed Şeltut, (I-IV), Mekke 1979/1399.

Erul, Bünyamin, "Uydurma Rivayetlerde Peygamber Tasavvuru", <http://www.sonpeygamber.info/uydurma-rivayetlerde-peygamber-tasavvuru> Erişim: 21/04/2017.

Eyice, Semavi, "Haliç", *DİA*, c. XV.

Fayda, Mustafa, "Halid b. Velîd", *DİA*, c. XV.

Görmez, Mehmet, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, Ankara, Otto, 2014.

Hâkim En-Neysâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (I-IV), Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, tsz.

Halîfe b. Hayyât, Ebû 'Amr *Tabakât*, thk. Ekrem Diyâu'l-'Umerî, Bağdâd , Câmi'atu Bağdâd, 1967/1387.

_____, *Târîh*, thk. Ekrem Diyâ el-'Umarî, Dimaşk, Dâru'l-Kalem, 1397.

Hamevî, Yakut b. Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldân*, I-V, Beyrut, Dâru Sâdir, 1977/1397.

Hasan Mu'nîs, *Atlasu't-Târîhi'l-İslâmî*, Kahira, ez-Zehrâ li'l-İ'lâmî'l-Arabî, 1987.

Hatipoğlu, İbrahim, "Sa'd b. Ebû Vakkâs" *DİA*, c. XXXV.

Heysemî, Nûreddîn, *Mecme'u'z-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid*, (I-X), thk. Abdullah Muhammed Dervîş, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1994/1414.

<http://www.tas-istanbul.com/index.php/semptleri/ayvansaray/item/1931-hz-cabir-camii>, Erişim: 12.09.2014.

İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, (I-XXC), Beyrut, Dâru'l-Fıkr, 2001/1421.

İbn 'Avâne, Yakub b. İshâk el-İsferâinî, *Müsned*, thk. Eymen b. Ârif, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1998/1419.

İbn 'Îmâd, Şihâbuddin Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, (I-X), thk. Abdulkadir el-Arnâvûd-Mahmud el-Arnâvud, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 1986/1406.

İbn 'Kunfuz, Ahmed b. Hasan b. Alî, *el-Vefeyât*, thk. 'Âdil Nuveyhid, Beyrut, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1983/1403.

İbn Abdilber, *ed-Dürer fî 'htisâri'l-Meğâzi ve's-Siyer*, neşr. Mustafa Dîb el-Buğa, Beyrut, 1984.

_____, *el-İstî'âb*, tsh. 'Adil Mürşid, 'Ammân, Dâru'l-İ'lâm, 2002/1423.

_____, *et-Temhîd*, (I-XXVI), thk. Mustafâ b. Ahmed el-'Alevî-Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî, Mağrib, Müessesetü'l-Kürtûba, 1982/1402.

_____, *el-İstizkâr*, (I-XXX), Kahire, Dâru'l-Va'iy, 1993/1414.

İbn Battâl, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (I-X), Riyad, Mektebetu'r-Rüşd, 1423/2003.

İbn Ebî Hatim, Muhammed b. İdrîs b. el-Münzir, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, (I-IX), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1952/1372.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, (I-XXVI), Beyrut, Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'an/Dâru Kurtuba, 2006/1427.

İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdussened Hasan Yemâme, (I-XVI), Kahire, 2008/1429.

İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (I-XIII), Beyrut, Dâru'l-Ma'rifa, 1379.

_____, *Ta'cîlu'l-Menfaa*, Beyrut, Dârü'l-Beşâri'l-İslamiyye, 1996/1416.

_____, *Tehzîbu't-Tehzîb*, thk. Adil Mürşid, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1995/1416.

_____, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Muhammed 'Avâme, Sûriye, Dâru'r-Raşîd, 1991/1411.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Mukaddime*, Dâru'l-Erkam, Beyrut tsz.

İbn Hazm, Ebî Muhammed Alî b. Ahmed b. Sa'îd, *Cevâmiu's-Sîre*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003/1424.

_____, *Esmâu's-Sahâbeti vemâ likulli vâhidin minhummine'l-'Aded* (Esmâu's-Sahâbeti'r-Ruvât), thk. Mas'ad Abdu'l-Hamîd es-Sa'dî, Kahire, Mektebetü'l-Kur'an, tsz.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebu Hatim et-Temimî el-Bustî, *Sahîhu İbn Hibban bi Tertibi İbn Belban*, (I-XVIII), thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut, Muessesetu'r-Risale, 1993/1414.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ, I-II, Kahire, 1955.

İbn Kesîr, 'İmâdu'd-Dîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, (I-XXI), thk. Abdullah b. Abdulmuhsin, Cîze, 1417/1997.

İbn Küteybe, *Te'vilü Muhtelefi'l-Hadîs*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Beyrût, Dârü'l-Cil, 1972/1393.

İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, thk. 'Amr Hasan Sabrî, Matbûâtu Câmiati'l-İmârâti'l-Arabiyye, 2005/1426.

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (I-XI), thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire, Mektebetü'l-Hâneçî, 2001.

İbn Salâh, Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetu İbn Salâh/ 'Ulûmu'l-Hadîs*, thk. Nureddin 'Itr, Beyrut, Dârü'l-fikr, 1986/1406.

İbn Teymiyye, *Ra'su'l-Hüseyn*, thk. Seyyîd Cemîlî, b.y.y. tsz.

İbnu'l-Cevzî, *Telkîhu Fuhûmi Ehli'l-Eser*, Beyrutî Şeriketü Dâri'l-Arkam b. Ebi'l-Arkam, 1997/1418.

İbnü'l-Esîr, İzzuddîn, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, (I-XI), Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987/1407.

_____, *Usdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mi'vad-'Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994/1415.

İbnü'l-İmâd, Şihâbuddin Ebu'l-Fellâh, *Şezerâtu'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb*, (I-X), thk. Abdulkadir el-Arnâvûd-Mahmud el-Arnâvud, Beyrut, Dârü İbn Kesîr, 1986/1406.

İshâk b. Rahûye, *Müsnedü İshâk b. Rahûye*, thk. Abdulğafûr b. Abdülhak, (I-V), Medîne, Mektebetü'l-Îmân, 1991/1412.

İzmirli, İsmail Hakkı, *Siyer-i Celile-i Nebeviyye*, *Mukaddimat*, İstanbul, 1996.

Kandemir, M. Yaşar, "Abdullah b. 'Amr b. Harâm", *DİA*, c. I.

_____, "Câbir b. Abdullah", *DİA*, c. VI.

- Kırbıyık, Kasım, “Hind bint Amr”, *DİA*, c. XVIII.
- Köktaş, Yavuz, *Günümüz Hadis Tartışmaları*, İFAV, İstanbul 2012.
- Küçük, Raşit, “İsnad”, *DİA*, c. XXIII.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Harre Savaşı”, *DİA*, c. XVI.
- el-Leknevî, *el-Âsâru'l-Merfû'a*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1984/1405.
- Mâlik, *Muvattâ*, thk. M. Mustafâ el-A'zamî, (I-VIII), Müessesetu Zâyd b. Sultân, Ebû Zabiy, 2004/1425.
- el-Mizzî, Cemaluddîn Ebu'l-Haccac Yusuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, (I_XXXV), Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, 1994/1415.
- Muhammed b. Muhammed Hasan Şurrâb, *el-Me'âlimu'l-Esîra fi's-Sünneti ve's-Sîrah*, Dımaşk, Dâru'l-Kalem, 1411.
- Önkâl, Ahmet, “Hazrec”, *DİA*, İstanbul, 1998.
- Özafşar, Mehmet Emin, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Özel, Ahmet, “Ensârî, Şeyh Murtaza”, *DİA*, c. XI.
- Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, c. I, çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları.
- Sahâvî, *et-Tuhfetü'l-Latîfa fi Târîhi'l-Medînet's-Şerîfe*, (I-III), Esad Trabzonî el-Huseynî, 1979.
- Sallâbî, Ali Muhammed, *Hilâfetu Emîri'l-Mü'minîn, Abdillâh b. Zübeyr*, Kahire, Müessesetu İkra', 2006/1427.
- San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, Riyad, Mektebetü'l-Mearif, 2006/1427.
- Sarıçam, İbrahim, “Hamrâülesed Gazvesi”, *DİA*, c. XV.
- _____, *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, DİB Yayınları, 2007.
- Semhûdî, *Hulâsetü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, Dımaşk, Matbaatu Zeyd b. Sâbit, 1972/1392.
- Suphi Es-Sâlih, Subhî b. İbrâhîm es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, çev. M. Yaşar Kandemir, İstanbul, İFAV, 2007.
- Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, (I-II), Dâru İhyâi'l-Kutubi'l Arabaiyye, Byy, 1368/1967.
- _____, *Târîhu'l-Hulefâ*, Mısır, Matbaatu's-Saade, 1952.
- Şafak, Ali, “Batın” *DİA*, c. V, İstanbul, 1992.
- Şeşen, Ramazan, “Harran”, *DİA*, c. XVI.

_____, *Harran Tarihi*, Ankara, TDV, 1993.

_____, “Cezîre”, *DİA*, c. VII, 1993.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Avsat*, thk. Tarık b. İvazullâh b. Muhammed, (I-X), Kahire, Dâru'l-Haremeyn, 1415.

Taberî, *Târîh*, (I-XI), thk. Muhammed Ebu'l-Fadl, Mısır, Dâru'l-Me'ârif, 1969.

_____, *Târîh*, II, el-Mektebetü's-Şâmile.

Tahâvî, Ebû Cafer, *Şerhu Ma'âni'l-Âsâr*, (I-IV), Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1399.

Tüfekçioğlu, Zekeriya, “Hadis Edebiyatı'nda Müsnedler”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), MÜSBE, İstanbul 2012.

Vâkîdî, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Ömer b. Vâkid, *el-Mağâzî*, thk. Mârsiden Cûns, (I-III), Beyrut, Alemü'l-Kutub, 1984/1404.

_____, *el-Mağâzî*, c. I, el-Mektebetü's-Şâmile.

Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrut, Dâru Sâdir, tsz.

Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, vd., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1982/1402.

_____, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî, (I-LIII), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1987/1407.

Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, (I-VIII), Beyrut, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.